

ACTA SCIENTIARUM POLONORUM

Czasopismo naukowe założone w 2001 roku przez polskie uczelnie rolnicze

Administratio Locorum

Gospodarka Przestrzenna

Real Estate Management

10(3) 2011

Bydgoszcz Kraków Lublin Olsztyn
Poznań Siedlce Szczecin Warszawa Wrocław

Rada Programowa *Acta Scientiarum Polonorum*

Janusz Falkowski (Olsztyn), Florian Gambuś (Kraków), Franciszek Kluza (Lublin), Wiesław Nagórko (Warszawa), Janusz Prusiński (Bydgoszcz), Jerzy Sobota (Wrocław) – przewodniczący, Stanisław Socha (Siedlce), Waldemar Uchman (Poznań)

Rada Naukowa serii *Administratio Locorum*

Christian Ahl (Getynga), Koloman Ivanička (Bratysława), Arturas Kaklauskas (Wilno), Davorin Kerekovič (Zagrzeb), Urszula Litwin (Kraków), Alina Maciejewska (Warszawa), Tadeusz Markowski (Łódź), Heronim Olenderek (Warszawa), Ewa Siemińska (Toruń), Khac Thoy Nguen (Hanoi), Maria Trojanek (Poznań), Zofia Więckowicz (Wrocław), Ryszard Żróbek (Olsztyn) – przewodniczący

Opracowanie redakcyjne
Agnieszka Orłowska-Rachwał

Projekt okładki
Daniel Morzyński

ISSN 1644-0749

© Copyright by Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego
Olsztyn 2011

Redaktor Naczelny – Aurelia Grejner
ul. Jana Heweliusza 14, 10-718 Olsztyn
tel. (89) 523 36 61, fax (89) 523 34 38
e-mail: wydawca@uwm.edu.pl
www.uwm.edu.pl/wydawnictwo/

Nakład 300 egz. Ark. wyd. 5,2; ark. druk. 4,25
Druk: Zakład Poligraficzny UWM w Olsztynie, nr zam. 471

Od Redakcji

W Polsce trwa dość ożywiona dyskusja dotycząca roli i miejsca gospodarki przestrzennej w strukturach nauki. Sformułowano stanowisko, że winna być ona odrębną dyscypliną naukową ze względu na oryginalność metod badawczych i specyficzny warsztat naukowy.

We wrześniu 2011 r. w Warszawie narodziła się kolejna inicjatywa, która jest wyrazem jednoczenia środowiska naukowego w tej sprawie. Pozytywne głosy słychać też od praktyków zajmujących się gospodarką przestrzenną w różnych układach terytorialnych.

Interdyscyplinarność gospodarki przestrzennej jest także widoczna w tym numerze *Administratio Locorum (Real Estate Management)*.

Artykuł autorstwa Z. Borcz i I. Niedźwieckiej-Filipiak dotyczy analizy przestrzennej rozmieszczenia wiejskich szkół w sieci osadniczej Dolnego Śląska. Autorki wskazują między innymi na nasilenie się procesu likwidacji małych szkół na obszarach wiejskich i proces ich kumulowania w lokalnych centrach osadniczych. M. Borowska opisuje natomiast procesy budowlane w Łodzi w sytuacji braku miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Autorka zwraca uwagę na strukturę zagospodarowania przestrzennego Łodzi ze szczególnym uwzględnieniem procesów budowlanych w latach 2003–2008. Odminną tematykę przedstawia praca A. Cellmer. Jej badania dotyczą przemysłu kreatywnego w gospodarce miast. Autorka prezentuje między innymi analizę wybranych modeli pomiaru i klasyfikacji kreatywnych elementów gospodarki miast. Z kolei K. Kocur-Bera skoncentrowała się w swoim opracowaniu na badaniu wpływów rozbudowy drogi krajowej na strukturę przestrzenną wybranej gminy (Młynary). Zwróciła też uwagę na korzyści wynikające z poprawy układu komunikacyjnego. Rola partycypacji społecznej w kształtowaniu terenów zieleni miasta była przedmiotem zainteresowań M. Nowak-Rząsy. Autorka zwróciła między innymi uwagę na potrzebę urozmaicenia krajobrazu oraz podała możliwy zakres konsultacji społecznych w tym zakresie. E. Trzaskowska opisała natomiast zbiorowiska synantropijne, traktując je jako niedoceniony potencjał współczesnych miast.

Problematyka poruszana w tym wydaniu Kwartalnika jest rozległa i dotyczy zarówno obszarów miast, jak i typowych terenów rolnych i leśnych.

Mam nadzieję, że prezentowane prace przyczynią się do zachowania ładu przestrzennego zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju.

Przewodniczący Rady Naukowej
serii *Administratio Locorum*

prof. dr hab. inż. Ryszard Żróbek

ROZMIESZCZENIE WIEJSKICH SZKÓŁ W SIECI OSADNICZEJ NA PRZYKŁADZIE DOLNEGO ŚLĄSKA

Zuzanna Borcza, Irena Niedźwiecka-Filipiak

Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu

Streszczenie. W sieci osadniczej na Dolnym Śląsku ważną rolę odgrywały szkoły. Podnosiły rangę wsi i tworzyły wraz z kościołem ich centrum. Dzieci odbywały drogę do szkoły pieszo. Ogólnie w co drugiej, rzadko w co trzeciej, wsi była szkoła. Dzisiaj, w dobie rozwoju komunikacji masowej, dzieci korzystają ze specjalnych autobusów i pokonują drogę do szkoły nawet do 20 kilometrów. W prezentowanej pracy posłużono się siatką pionowych i poziomych osi znajdujących się co 30 i 20 km. Wybrano cztery fragmenty Dolnego Śląska wokół Wrocławia, tj. tereny koło Oleśnicy, Milicza i Żmigrodu, Środy Śląskiej oraz Strzelina. Każdy z wybranych obszarów obejmował 600 km² i około 80–100 wsi. Fragment wokół Oleśnicy przebadano, biorąc pod uwagę dokumenty z lat 1885, 1984 i 2010, a pozostałe trzy – analizując materiały z lat 1984 i 2010. Stwierdzono, że na czterech badanych obszarach w ciągu 26 lat od 1984 do 2010 zlikwidowano małe wiejskie szkoły, przeważnie filialne o niewystarczającej infrastrukturze. Ostatnio wznoszone są nowe szkoły, obserwuje się również przebudowy w celu pozyskania sal gimnastycznych.

Słowa kluczowe: szkoły wiejskie, lata: 1885, 1984, 2010, rozmieszczenie

WSTĘP

Szkoły na wsi to temat żywy i ciągle aktualny, ponieważ podlegają one zmianom, a ich liczba stale maleje. Ze zrozumiałych względów nie są to już szkółki wiejskie, pozbawione elementarnego wyposażenia, lecz szkoły z pracowniami komputerowymi i tematycznymi, z salą gimnastyczną, boiskiem i placem zabaw dla najmłodszych dzieci. W przeszłości pełniły na wsi rolę jedynych placówek oświaty, teraz pojawił się dostęp do Internetu, telewizja i różne pomoce audiowizualne.

W sieci osadniczej na Dolnym Śląsku szkoły odgrywały ważną rolę. Podnosiły rangę wsi, tworzyły wraz z kościołem ich centrum i skupiały miejscowości pozbawione placówek oświatowych. Dzieci odbywały drogę do szkoły pieszo. Ogólnie w co drugiej, rzadko w co

trzeciej wsi, była szkoła z dwoma nauczycielami lub z jednym nauczycielem. Dzisiaj w dobie rozwoju komunikacji masowej dzieci korzystają ze specjalnych autobusów i pokonują drogę nawet kilkunastu kilometrów.

PRZYJĘTA METODA BADAŃ

Ze względu na to, że na Dolnym Śląsku sieć osadnicza jest stosunkowo gęsta, zachodziła trudność wyboru fragmentów tylko z miejscowościami wiejskimi. Posłużono się metodą markietażu, stosując siatkę osi co 30 i 20 km. Wybrano cztery fragmenty Dolnego Śląska wokół Wrocławia, tj. wycinek koło Oleśnicy, Milicza, Środy Śląskiej oraz Strzelina. Każdy z wybranych obszarów obejmował 600 km² i około 80–100 wsi. Z biegiem lat sieć osadnicza się zmieniała. Niektóre miasta rozwijały się, wchłaniając pobliskie wsie, inne podupadły, aż do utraty praw miejskich (np. Dobroszyce). Widoczny jest też wpływ dużego miasta, którym jest Wrocław. W odległości kilkunastu kilometrów od niego powstają duże osiedla mieszkaniowe dość luźno związane z macierzystymi wsiami.

Przebadano dokumenty z lat 1845, 1984 i 2010, dotyczące fragmentu 1. – obszarów wokół Oleśnicy, a pozostałe, biorąc pod uwagę lata 1984 i 2010. Dla wszystkich miejscowości przedstawiono usytuowanie szkoły. We fragmencie, który obejmuje rok 1884, podano nazwy niemieckie sprzed 1945 r. [Knie 1845, Battek i Szczepankiewicz-Battek 2007] oraz liczbę ludności. We wcześniejszych zapiskach można znaleźć nazwy miejscowości o brzmieniu słowiańskim, które potem zamieniono na germańskie, np. *Breczalnka* – Kunersdorf, a po 1945 r. wrócono do nazw słowiańskich np. Brzezia Łąka.

BADANIA SZCZEGÓŁOWE FRAGMENTU Z OKOLICY OLEŚNICY (1)

Badania objęły lata 1845, 1984 i 2010, dwa miasta Oleśnicę i Bierutów oraz były miasteczko Dobroszyce i 86 wsi i przysiółków. Na rysunku 1 przedstawiono mapę rozmieszczenia szkół w 1845 r., a w tabeli 1 podano miejscowości, w których w analizowanym okresie istniały szkoły katolickie i ewangelickie.

Pewną cechą charakterystyczną dla dziewiętnastowiecznej społeczności dolnośląskiej było występowanie dwóch wyznań równocześnie: katolickiego i ewangelickiego. Szkoły w tym czasie były zróżnicowane pod względem wyznania, w większości wsi znajdowały się szkoły ewangelickie, a tylko w niektórych, tam gdzie były kościoły katolickie, była także szkoła katolicka. Zdarzały się również takie wsie, w których były dwa kościoły i jedna szkoła np. w Łozinie. Były też szkoły we wsi bez kościoła np. w Krzeczyn, Bierzycy i Sokołowice. W badanych wsiach znaczna większość szkół pochodzi z XIX w., do wyjątków należy szkoła katolicka w Zawidowie, o której pierwsza wzmianka pochodzi z 1770 r.

W roku 1885 na omawianym terenie działały 44 szkoły ewangelickie i 6 katolickich, co w sumie daje 50 szkół na 86 wsi. Częstotliwość występowania szkół wynosiła 1,72 na wieś, pomijając szkoły, które były w pobliskich miastach [Borcz i Zajac 1980, Borcz 1985].

Rys. 1. Szkoły wiejskie w 1885 r. w okolicach Oleśnicy
 Fig. 1. Village schools in 1885 year in the area around Oleśnica

Tabela 1. Liczba ludności i szkoły wiejskie w latach 1885, 1984 i 2010 w okolicy Oleśnicy
 Table 1. Number of inhabitants and village schools in 1885, 1984 and 2010 years in the area around Oleśnica

Nazwa wsi Name of the village	Nazwa niemiecka German name	Liczba mieszkańców Number of inhabitants			Szkoly (ewangelicka, katolicka) The schools (Protestant, Catholic)		
		1885	1984	2010	1885	1984	2010
1	2	3	4	5	6	7	8
1. Bielawa	Bielau	304	246	314	ewang.	szk.	-
2. Bierzyce	Perschütz	309	286	338	ewang.	szk.	-
3. Bogusławice	Buselwitz	213	208	261	ewang.	-	-
4. Boguszyce	Bogschüsch	875	1146	1422	-	-	-
5. Boleścin	Eichendorf	260	303	227	ewang.	szk.	-
6. Borowa	Borau	470	600	635	ewang.	szk.	szk.
7. Brzeźnia Łąka	Kunerdorf	792	787	1063	kat.	szk.	szk. zesp. szkolny
8. Brzezinka	Briese	556	335	310	ewang.	-	-
9. Budziwojowice (p. Łoziny)	Ostwinkel	88	0	67	-	-	-
10. Byków	Peuke	573	500	580	ewang.	-	-
11. Bystre	Ludwigsdorf	424	768	848	ewang.	-	-
12. Cichoszów (p. Siekierowic)	-	279	-	-	-	-	-
13. Cieśle	Zessel	436	303	363	-	-	-
14. Dąbrowa	Eichgrund	270	389	369	ewang.	szk.	-
15. Długoleka	Lanemiesse	559	1462	2881	kat.	szk. 2	szk. zes. szkolny lic. ekonomiczne
16. Dobra	Karlsberg	429	360	321	ewang.	-	-

cd. tabeli 1
cont. Table 1

1	2	3	4	5	6	7	8
17. Dobroszów Ol.	Dobrischau	285	163	168	–	szk.	szk.
18. Dobroszyce	Juliusburg	699	1880	2525	–	szk. 2	szk.
19. Dobrzeń	Guttwohne	728	700	805	ewang.	szk.	szk.
20. Domaszczyn	Sachsenau	274	360	563	ewang.	–	–
21. Gorzesław	Korschitz	432	514	396	–	–	–
22. Gręboszyce	Krompusch	113	81	94	ewang.	–	–
23. Jaksonowice	Jackschönu	274	169	152	ewang.	–	–
24. Januszkowice	Jäntschorf	480	476	520	ewang.	–	–
25. Jemielna	Gimmel	514	203	268	ewang.	–	–
26. Jenkowice	Jenkowitz	512	387	376	ewang.	–	–
27. Kamień	Steine	299	421	513	–	–	–
28. Kaźna	Süssewinkel	361	401	404	–	–	–
29. Kępa	Kampern	198	1867	191	–	–	–
30. Kiełczów	Gross Weigelsdorf	664	1320	3437	–	szk.	szk.
31. Kiełczówek	Klein Weigelsdorf	174	99	177	ewang.	–	–
32. Kijowice	Vogelgesang	115	180	174	–	–	–
33. Kliszów (p. Miłonowic)	–	21	–	–	–	–	–
34. Krakowiany	Krakowahne	173	146	130	–	–	–
35. Kratowice (p. Siekierowic)	–	220	–	–	–	–	–
36. Krzczyn	Kritschen	627	370	424	ewang.	–	–
37. Ligota Polska	Alt Ellguth	525	634	674	ewang.	–	szk.
38. Ligota Wielka	Gr. Ellguth	336	361	399	ewang.	–	–
39. Lucień (część Oleśnicy)	Leuchten	204	–	–	ewang.	–	–
40. Łosice	Loischwitz	155	147	194	–	–	–
41. Łozina	Lossen	957	617	668	ewang.	szk.	szk.
42. Ligota Mała	Kl. Ellguth	627	370	424	ewang.	–	–
43. Mękarzowice	Mankerwitz	187	92	75	–	–	–
44. Michałowice	Michesdorf	0	140	136	–	–	–
45. Miłonowice	Mahliau	234	252	–	–	–	–
46. Miodary	Hönigern	600	124	107	ewang.	–	–
47. Mirków	Mirkau	160	930	1878	ewang.	szk.	szk., zes. szkolny, gimm., lic.
48. Mydlice (p. Rakowa)	Medlitz	125	0	50	–	–	–
49. Nieciszów	Netsche	499	392	431	ewang.	szk.	–
50. Nowa Ligota	Neu Ellguth	170	82	77	ewang.	–	–

cd. tabeli 1
cont. Table 1

1	2	3	4	5	6	7	8
51. Nowica	Neuhaus	123	210	158	–	–	–
52. Nowosiedlice	Neudorf	168	208	144	–	–	–
53. Nowoszyce	Neuhof	132	278	309	–	–	–
54. Oleśniczka	Klein Oels	337	306	282	kat.	–	–
55. Ostrowina	Werden	503	227	461	ewang.	–	–
56. Piecowice	Dörndorf	234	295	439	ewang.	–	–
57. Pietrzykowice	Petersweiler	146	130	105	–	–	–
58. Piszka	Pischkwe	200	109	202	ewang.	–	–
59. Prawocice	Wiesenbrunn	101	38	–	–	–	–
60. Raków	Raake	253	242	282	–	–	–
61. Rataje (część Oleśnicy)	Rathe	396	–	–	ewang.	–	–
62. Siekierowice	Schickerwitz	173	444	388	ewang.	–	–
63. Skarszyn	Sauebrunn	394	369	620	–	–	–
64. Smardzów	Schmarse	413	413	451	ewang.	–	–
65. Smolna	Schmollen	805	753	734	ewang.	–	szk.
66. Sokołowice	Zucklau	557	625	801	ewang.	szk.	szk.
67. Solniki Małe	Kl. Zöllnig	336	358	277	–	–	–
68. Solniki Wielkie	Gr. Zöllnig	640	540	501	kat.	szk.	–
69. Spalice	Spahlitz	488	401	579	ewang.	–	–
70. Stępin	Stampen	510	430	375	–	szk.	–
71. Stronia	Strom	457	610	533	–	szk.	–
72. Strzałkowa	Schützendorf	168	840	130	ewang.	–	–
73. Strzelce	Strelhitz	773	534	514	ewang.	szk.	–
74. Szczodre	Sibyllenort	365	668	1006	ewang.	szk.	szk.
75. Śliwice	Schleibitz	373	387	380	ewang.	szk.	–
76. Wabienice	Wabnitz	432	550	446	ewang.	szk.	szk.
77. Wądoły (część Oleśnicy)	Württemberg	107	–	–	–	–	–
78. Węgrów	Bingenall	241	334	267	ewang.	szk.	szk.
79. Wszehświęte	Allerheilngern	281	221	227	–	szk.	szk.
80. Wyszogród	Wiesegrade	188	166	162	–	–	–
81. Zaprzężyn	Sapraschine	303	195	162	–	–	–
82. Zarzysko	Grüttenberg	132	159	141	–	–	–
83. Zawidowice	Sademitz	397	380	297	kat.	szk.	–
84. Zbytowa	Vielguth	838	630	792	ewang.	szk.	szk.
85. Zimnica	Kaltvorwerk	205	160	177	–	–	–

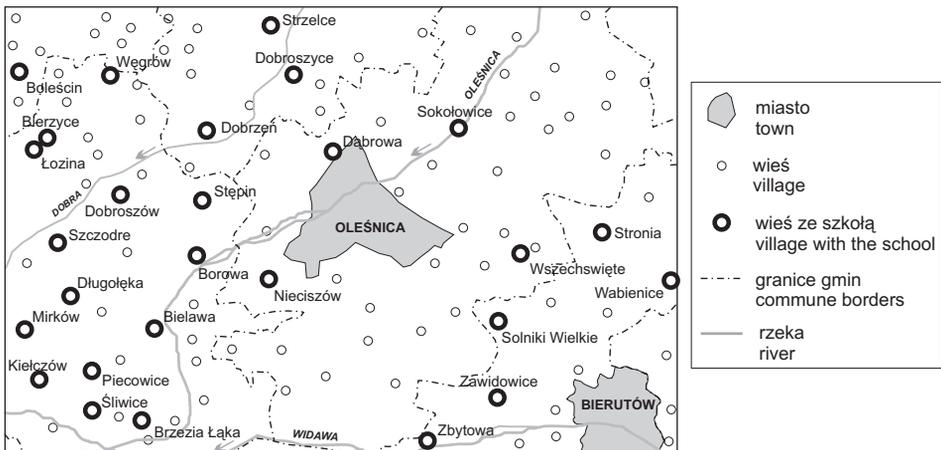
Szkoly (szk.): ewang. – ewangelickie, kat. – katolickie, gimn. – gimnazjum, lic. – liceum

Schools (szk.): ewang. – Protestant, kat. – catholic, gimn. – junior high school, lic. – secondary school

W 1984 r., po prawie 150 latach, była możliwość konfrontacji nowych danych z danymi z 1885 r. dotyczący tego wycinka sieci osadniczej pod względem rozmieszczenia szkół na terenach wiejskich. W tym okresie nastąpił znaczny rozwój Oleśnicy, do której przyłączono Rataje, Lucień i Wądoły. Bierutów pozostał małym miastem, Dobroszyce straciły prawa miejskie (dwukrotnie je uzyskiwały w 1663 r. i 1939 r. i dwukrotnie je traciły w 1928 r. i w 1945 r.), a teraz starają się je odzyskać.

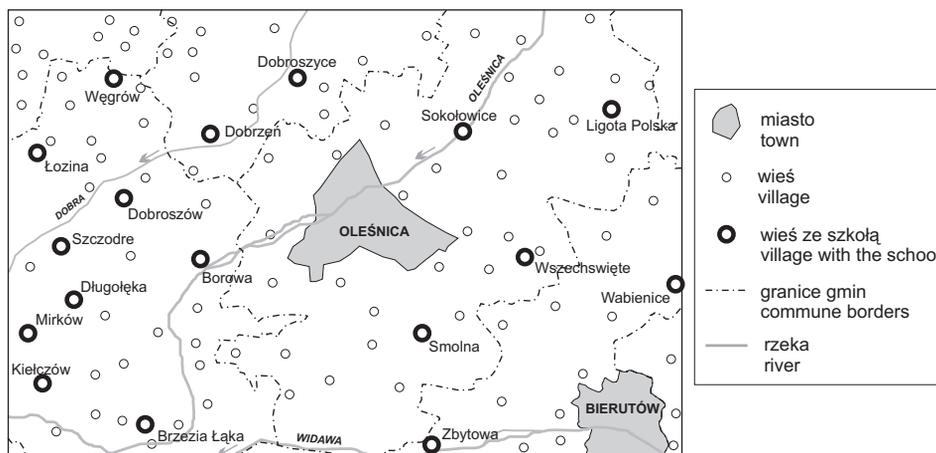
W 1984 r. funkcjonowało 28 szkół wiejskich, w tym w dwóch wsiach zanotowano po dwie placówki oświatowe (w Długołęce i w Dobroszycach), a w pozostałych po jednej. Pominięto te miejscowości, które były przysiółkami lub zostały wchłonięte przez miasta. W sumie w 1984 r. liczba wsi wynosiła 78. W stosunku do połowy XIX w. ubyło 8 wsi i 20 szkół. Częstotliwość występowania szkół wynosiła 2,6 na wieś i była znacznie mniejsza niż w 1845 roku [Staffa 1993–2008, Lisowska 2010].

Porównując wyniki badań z 1984 r. z wynikami z lat 2010 i 2011, można stwierdzić, że sieć osadnicza niewiele różni się od poprzedniego okresu. W sąsiedztwie aglomeracji wrocławskiej, z którą graniczy omawiany fragment, powstają duże osiedla mieszkaniowe związane ze starymi wsiami. Rozrastają się wsie gminne (Długołęka i Dobroszyce), a także inne wsie w sąsiedztwie Wrocławia, które w ostatnim okresie podwoiły liczbę ludności (Mirków i Kielczów). W ostatnich latach zlikwidowano 11 szkół wiejskich i w sumie działają obecnie 22 placówki oświaty na badanym terenie. W czterech wsiach są to szkoły podstawowe i zespoły szkół gimnazjalnych i licealnych oraz jedno liceum o profilu ekonomicznym (Długołęka). W pozostałych miejscowościach działają szkoły podstawowe (rys. 2 i 3). Tabela 1 ukazuje nazwy wsi teraźniejsze i sprzed 1945 r. oraz liczbę ludności w latach 1845, 1984 i 2010 (2011). W zestawieniu widoczne są zmiany, które zaszły w rozmieszczeniu szkół wiejskich. Współcześnie częstotliwość występowania szkół w omawianym fragmencie jest równa 4,53 na wieś. Obecnie teren obejmuje miasto Oleśnicę i część Bierutowa oraz gminy Długołękę, Dobroszyce i w małych wycinkach – Zawonię i Syców.

Rys. 2. Szkoły wiejskie w 1984 r. w okolicach Oleśnicy

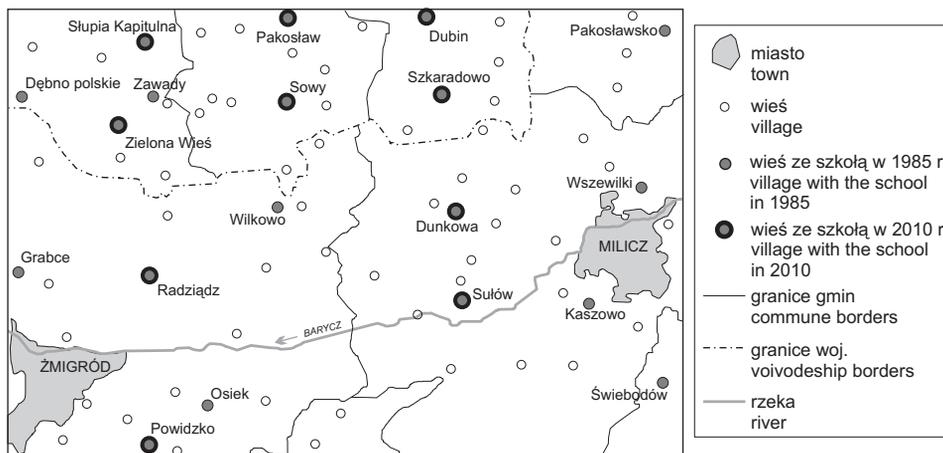
Fig. 2. Village schools in 1984 year in the area around Oleśnica

Rys. 3. Szkoły wiejskie w 2010 r. w okolicach Oleśnicy
 Fig. 3. Village schools in 2010 year in the area around Oleśnica

BADANIA SZCZEGÓŁOWE FRAGMENTÓW Z OKOLIC MILICZA I ŻMIGRODU (2), ŚRODY ŚLĄSKIEJ (3) ORAZ STRZELINA (4)

Fragment 2 – okolice Milicza i Żmigrodu – odejmuje kilka gmin z powiatu rawickiego (Rawicz, Pakosław i Jutrosin) oraz nieznaczne wycinki z gminy Trzebnica i Krośnice. W sumie zawiera dwa nieduże miasta – Milicz i Żmigród i 74 wsie (rys. 4 i tab. 2).

Rys. 4. Szkoły wiejskie w latach 1984 i 2010 w okolicach Milicza i Żmigrodu
 Fig. 4. Village schools in 1984 and 2010 years in the area around Milicz and Żmigrod

Tabela 2. Szkoły wiejskie w latach 1984 i 2010 w okolicy Milicza i Żmigrodu
 Table 2. Village schools in 1984 and 2010 years in the area around Milicz and Żmigród

Gmina Commune	Wieś Village	Szkoły w 1984 Schools in 1984	Szkoły w 2010 Schools in 2010
Cieszków	Pakosławsko	szk.	–
Jutrosin	Dubin	szk.	szk.
	Szkaradowo	szk.	szk. gimn.
Milicz	Dunkowo	szk. fil.	szk.
	Kaszowo	szk. fil.	–
	Sulów	szk.	szk. i gimn.
	Wszewilki	szk. fil.	–
Pakosław	Pakosław	szk.	szk. gimn.
	Sowy	szk.	szk.
Rawicz	Dębno Polskie	szk.	–
	Słupia Kapitulna	szk.	szk.
	Zawady	szk.	
	Zielona Wieś	szk.	szk.
Żmigród	Garbce	szk.	–
	Osiek	szk. fil.	–
	Powidzko	szk.	szk.
	Radziszów	szk.	szk.
	Wilkowo	szk. fil.	–

Szk. – szkoła, szk. fil. – szkoła filialna, gimn. – gimnazjum

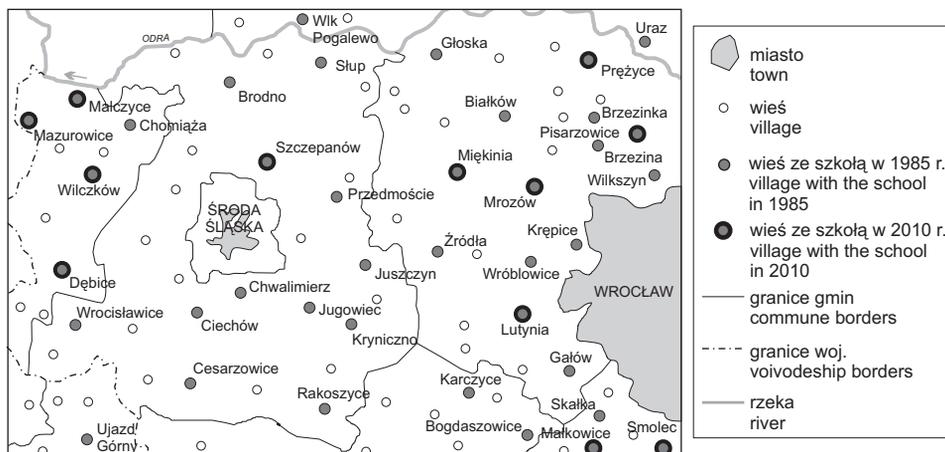
Szk. – school, szk. fil. – branch school, gimn. – junior high school

W 1984 r. istniało tam 18 szkół wiejskich, w tym pięć szkół filialnych. Po 26 latach zlikwidowano siedem szkół, pozostało siedem szkół podstawowych i trzy szkoły z gimnazjami. W zasadzie likwidowano szkoły mniejsze, filialne. Częstotliwość występowania szkół w omawianym fragmencie w 1984 r. wynosiła 4,1 na wieś, a po ich likwidacji – 7,4 na wieś. Tabela 2 i rysunek 4 przedstawiają rozmieszczenie szkół w latach 1984 i 2010.

We fragmencie 3. – w okolicach Środy Śląskiej – znaczna część wsi leży wokół miasta. Charakterystyczna w tym zbiorze jest bliskość Wrocławia, a właściwie jego wysuniętej dzielnicy – Leśnicy. Na pozostałej części fragmentu znajdują się gminy Miękinia i Malczyce oraz nieznaczne wycinki Kostomłotów, Kątów, Udanina, a po drugiej stronie Odry – Brzegu Dolnego (rys. 5 i tabela 3).

Łączna liczba wsi we fragmencie 3. wynosiła 82. W 1984 r. istniało tam 35 szkół wiejskich, a po likwidacji małych placówek pozostało tylko 11. Częstotliwość występowania szkół wynosiła 2,5 a potem 6,8 na wieś. Obecnie istnieją dwa zespoły z gimnazjami i dwie szkoły filialne.

Czwarty fragment obejmuje okolice Strzelina, małego miasteczka Wiązowa i części gminy Oława. Oprócz wsi związanych z miastami leżą tam gminy: Borów, Domaniów i Kondratowice oraz małe wycinki gmin Przeworno i Grodków. Na tym obszarze gęstość wsi jest dość znaczna i wynosi 113 miejscowości (rys. 6, tab. 4).

Rys. 5. Szkoły wiejskie w latach 1984 i 2010 w okolicach Środy Śląskiej
 Fig. 5. Village schools in 1984 and 2010 years in the area around Środa Śląska

Tabela 3. Szkoły wiejskie w latach 1984 i 2010 w okolicy Środy Śląskiej
 Table 3. Village schools in 1984 and 2010 years in the area around Środa Śląska

Gmina Commune	Wieś Village	Szkoły w 1985 Schools in 1985	Szkoły w 2010 Schools in 2010
1	2	3	4
Brzeg Dolny	Pogalewo Wielkie	szk.	–
Kąty Wrocławskie	Małkowice	szk.	szk.
	Skalka	szk. fil.	
	Smolec	szk.	szk.
Kostomłoty	Bogdanów	szk. fil.	–
	Karczyce	szk.	–
Malczyce	ChomiąŜa	szk. fil.	–
	Dębice	–	szk.
	Malczyce	szk.	szk.
	Mazurówice	–	szk. fil.
Miękinia	Wilczków	szk. fil.	szk. fil.
	Białków	szk. fil.	–
	Brzezina	szk. fil.	–
	Brzezinka	szk. fil.	–
	Galów	szk. fil.	–
	Głoska	szk.	–
	Miękinia	szk.	szk. gimn.
	Mrozów	szk.	szk.

cd. tabeli 3
cont. Table 3

1	2	3	4	
Miękinia	Lutynia	szk.	zesp. szk.	
	Pisarzowice	szk. fil.	szk.	
	Prężyce	szk. fil.	szk.	
	Wilkszyn	szk.	–	
	Wróblowice	szk. fil.	–	
	Źródła	szk. fil.	–	
	Środa Śląska	Brodno	szk. fil.	–
Cesarzowice		szk. fil.	–	
Chwalimierz		szk. fil.	–	
Ciechów		szk.	–	
Jugowiec		szk. fil.	–	
Juszczyn		szk. fil.	–	
Kryniczno		szk. fil.	–	
Przedmoście		szk. fil.	–	
Rakoszyce		szk.	–	
Słup		szk. fil.	–	
Szczepanów		szk.	szk.	
Wrocisławice		szk.	–	
Udanin		Ujazd Dolny	szk.	–

objaśnienia jak pod tabelą 2
explanations as in table 2

Rys. 6. Szkoły wiejskie w latach 1984 i 2010 w okolicach Strzelina
Fig. 6. Village schools in 1984 and 2010 years in the area around Strzelin

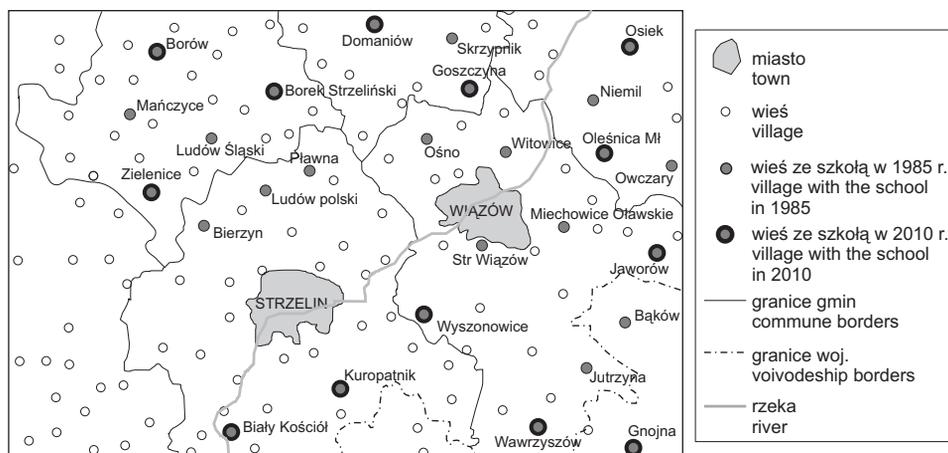

Tabela 4. Szkoły wiejskie w latach 1984 i 2010 w okolicy Strzelina
 Table 4. Village schools in 1984 and 2010 years in the area around Strzelin

Gmina Commune	Wieś Village	Szkoły w 1985 Schools in 1985	Szkoły w 2010 Schools in 2010
1	2	3	4
Borów	Borów	szk.	szk., gimn.
	Borek Strzeleński	szk.	szk.
	Mańczyce	szk. fil.	
	Ludów	szk. fil.	–
	Zielenice	szk.	szk.
Domańków	Domańków	szk.	szk., gimn.
	Goszczyzna	szk.	szk.
	Skrzypnik	szk. fil.	–
Grodków	Bąków	szk.	–
	Gnojna	szk.	szk.
Oława	Niemil	szk. fil.	–
	Oleśnica Mała	szk.	szk.
	Osiek	szk.	szk.
	Owczary	szk. fil.	–
Strzelin	Biały Kościół	szk.	szk., gimn.
	Bierzyn	szk. fil.	
	Karczów	szk. fil.	–
	Kuropatnik	szk.	szk.
	Ludów Polski	szk. fil.	
	Pławna	szk. fil.	–
Wiązów	Jaworów	szk.	szk.
	Jutrzyna	szk. fil.	
	Miechowice Oławskie	szk. fil.	–
	Ośno	szk. fil.	–
	Stary Wiązów	szk. fil.	–
	Wawrzyszów	szk.	szk.
	Witowice	szk.	szk.
Wyszonowice	szk. fil.	–	

objaśnienia jak pod tabelą 2
 explanations as in table 2

W 1984 r. działały w okolicach Strzelina 33 szkoły wiejskie – 15 szkół podstawowych i 18 szkół filialnych. Po likwidacji niektórych placówek w tym rejonie istniało nadal 14 szkół, w tym dziesięć podstawowych i cztery zespoły z gimnazjami. W sumie częstotliwość występowania szkół wynosiła 3,4 placówki na wieś, a po likwidacji – 8,7.

PODSUMOWANIE

Badania pozwoliły stwierdzić, że we wsiach na Dolnym Śląsku szkoły odgrywały zawsze dużą rolę. W 1884 r. prawie w co drugiej wsi była szkoła ewangelicka lub katolicka (rzadziej). W miarę upływu czasu szkoły stawały się większe, lepiej wyposażone, a co za tym idzie – rozmieszczone nieco rzadziej. Po II wojnie światowej, w wyniku transformacji politycznych i społecznych, szkoły często zajmowały pałace lub dwory, które w miarę możliwości adaptowano na potrzeby uczniów. Proces kumulowania szkół wiejskich trwa nadal. Likwidacji podlegają w pierwszym rzędzie szkoły filialne o niewystarczającej infrastrukturze. Ostatnio wznoszone są nowe szkoły podstawowe wraz z gimnazjami, obserwuje się również przebudowy w celu pozyskania sal gimnastycznych.

PIŚMIENNICWO

- Battek M. i Szczepankiewicz-Battek J., 2007. Słownik nazewnictwa krajoznawczego polsko-niemiecki (Śląsk, Ziemia Lubuska, Pomorze Zachodnie, Warmia i Mazury), Silesia, Wrocław.
- Borcz Z., 1985. Funkcje pozarolnicze wsi dolnośląskiej (wybrane zagadnienia). Wyd. AR we Wrocławiu, Wrocław.
- Borcz Z., Niedźwiecka I., 1994. Dziewiętnastowieczne szkoły wiejskie na Dolnym Śląsku. Materiały do dziejów architektury, WSP w Częstochowie, V, 43–53.
- Borcz Z., Zając C., 1980. Funkcje pozarolnicze na wsi dolnośląskiej w okresie 1740–1840. Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka 3, 477–495.
- Knie J., 1845. Alfabetisch-statitistisch-topographische Übersicht der Dörfer, Flecken, Städte Und Anders Orte der königl. Preuss. Provinz Schlesien, Breslau.
- Lisowska A., 2010, Kształtowanie architektury szkół w XIX i na początku XX wieku na pograniczu Dolnego Śląska i Wielkopolski (praca doktorska, niepublikowana) Wyd. Architektury Politechniki Wrocławskiej, Wrocław.
- Słownik geografii turystycznej Sudetów, t. 1–21, 1993–2008, Red. M. Staffa, Wyd. I-Bis, Wrocław.

LOCALIZATION OF VILLAGE SCHOOLS AT THE SETTLEMENT NET IN THE LOWER SILESIA REGION

Abstract. In the settlement net of the Lower Silesia region the village schools played always a crucial role, together with the church they formed a centre, in this way increasing the importance of a village. A school existed usually in every second, sometimes in every third village. Formerly the children achieved the school on foot. Today, due to the transport development the students so of primary as of secondary school may use special buses, in this way they cover a distance up to 20 km. In the present work the net of vertical and horizontal axes, situated at every 30 and 20 km, respectively, was used. The four fragments of the Lower Silesia region, localized around Wrocław were selected, namely fragments near Oleśnica, Milicz, Środa Śląska and Strzelin, each of them including 600 km² area with ca. 80–100 villages. The study of

Oleśnica fragment was made for 1885, 1984 and 2010 years, for the three other fragments the 1984 and 2010 years were investigated. It was established that in the four studied fragments during the 26 years between 1984 to 2010 the small village schools of an insufficient infrastructure, mostly branch ones were liquidated. Recently new schools are being built, it is also observed that the former ones are rebuilt aiming at the creation of large sport halls.

Key words: village schools, 1885, 1984, 2010 years, localization

Zaakceptowano do druku – Accepted for print: 19.09.2011

PROCESY BUDOWLANE W ŁODZI W SYTUACJI BRAKU MIEJSCOWYCH PLANÓW ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO

Marta Borowska

Uniwersytet Łódzki

Streszczenie. W artykule przedstawiono strukturę przestrzenną miasta Łodzi. Scharakteryzowano ją pod kątem istnienia miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Zaprezentowano decyzje o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu wydane dla poszczególnych dzielnic Łodzi w latach 2003–2008. Następnie opisano aktualne problemy systemu planowania przestrzennego w Polsce. Na koniec poddano ocenie obecny sposób zagospodarowania stolicy województwa łódzkiego oraz określono konsekwencje wprowadzenia Ustawy z dnia 23 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym [Dz.U. z 2003 r., nr 80, poz. 717].

Słowa kluczowe: Łódź, procesy budowlane, decyzje o warunkach zabudowy, miejscowe plany

WSTĘP

Gospodarka przestrzenna oraz związane z nią planowanie miejscowe leżą w gestii zadań własnych samorządów gminnych, które stosownie do indywidualnych uwarunkowań naturalnych i kulturowych każdej gminy oraz potrzeb społeczności lokalnej kształtują własną politykę w tym zakresie, realizując ją poprzez akty prawa miejscowego, którymi są miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego.

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy stanowi podstawowy dokument planistyczny na poziomie lokalnym. Określa długookresową politykę przestrzenną oraz stanowi podstawę do szczegółowych zasad przeznaczenia i zagospodarowania terenu.

Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego w odróżnieniu od studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego nie są obligatoryjne i nie mają ograniczeń dotyczących wielkości powierzchni nimi objętej. W tym przypadku wyjątek

stanowią jedynie obszary wskazane zarówno w ustawie o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, jak i ustawach odrębnych, dla których gmina ma obowiązek uchwalić plan. Obowiązujący akt prawa miejscowego stanowi bezpośrednią podstawę każdej zmiany zagospodarowania terenu, w tym wydawania decyzji w sprawach pozwoleń na budowę [Borsa i in. 2003, Niewiadomski 2008, Radziszewski 2006, Siegień 2006, Kostka i Hyla 2004].

Klarowna sytuacja w zakresie planowania przestrzennego sprzyja pozyskiwaniu inwestorów. Niestety w Łodzi miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego pokrywają niecałe 5% powierzchni. W wyniku braku podstawowego instrumentu planowania przestrzennego przestrzeń miasta kształtowana jest na podstawie decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu. O ile jednak akt prawa miejscowego może w sposób twórczy określać nakazy, zakazy oraz ograniczenia w sposobie zagospodarowania terenów, o tyle decyzja jako jednostkowy akt prawny może opierać się jedynie na obowiązujących przepisach prawa, a także na przewidzianej w ustawie analizie architektoniczno-urbanistycznej najbliższego sąsiedztwa.

Celem pracy jest ocena procesów budowlanych w Łodzi w latach 2003–2008, które są następstwem braku miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.

STRUKTURA ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO ŁODZI

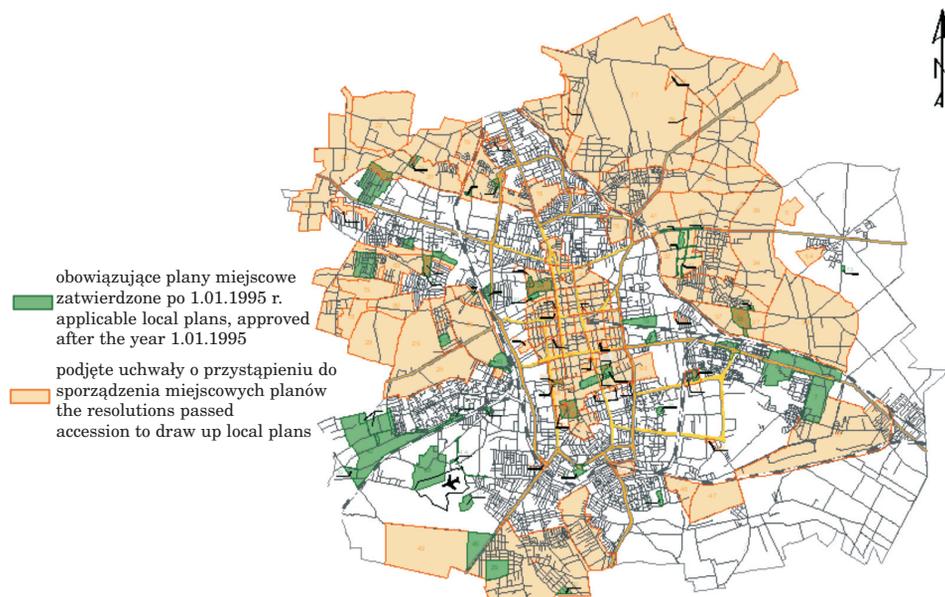
W wyniku wprowadzenia gospodarki wolnorynkowej na początku lat 90. XX w. doszło do głębokich zmian w gospodarce przestrzeni. Wymagało to wypracowania nowej treści i formy planu zagospodarowania przestrzennego miasta Łodzi. Plan ten zawierał ustalenia, na które najważniejszy wpływ miały [Atlas miasta... 2002]:

- zasada praworządności jako podstawowa forma regulacji stosunków społecznych;
- konstytucyjna ochrona własności prywatnej;
- samorządność terytorialna;
- samodzielność podmiotów gospodarczych;
- odpowiedzialność za potrzeby wspólne społeczności lokalnej.

Plan ten został zatwierdzony Uchwałą Rady Miejskiej w Łodzi z dnia 2 czerwca 1993 r. i obejmował swym zasięgiem całe miasto. W związku z wprowadzeniem nowej Ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym od 31 grudnia 2003 r. dokument ten utracił swoją ważność [Miejska Pracownia... 2011].

W latach 2003–2008 uchwalono 11 planów miejscowych, które obejmowały ok. 4% powierzchni miasta. W wyniku niestabilnej sytuacji planistycznej wynikającej z braku podstawowego instrumentu planowania przestrzennego oraz zmian w obowiązującym studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania [Uchwała nr LXXXVII/1793/02 Rady Miejskiej w Łodzi z dnia 3 kwietnia 2002 r. Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Łodzi], przestrzeń miasta kształtowana jest na podstawie decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu. Nie ma mowy zatem o spójnym planie, gdyż wspomniane decyzje urzędnicy wydają dla jednostkowych inwestycji, nie posiadając przy tym pełnych danych. Samorządowi politycy, nie tylko w Łodzi, która w ostatnim czasie cieszy się dużym zainteresowaniem inwestorów,

ale również w całej Polsce, bojąc się wycofania deweloperów, nie potrafią dyktować im swoich warunków, których respektowanie doprowadziłoby do optymalnego rozwoju miasta (rys. 1).

Rys. 1. Obowiązujące miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego oraz podjęte uchwały o przystąpieniu do sporządzenia miejscowych planów – stan na koniec 2008 r. [Miejska Pracownia... 2003]

Fig. 1. Existing Physical Plans and the resolution passed on proceeding to draw up Physical Plans – at the end of 2008 [Miejska Pracownia... 2003]

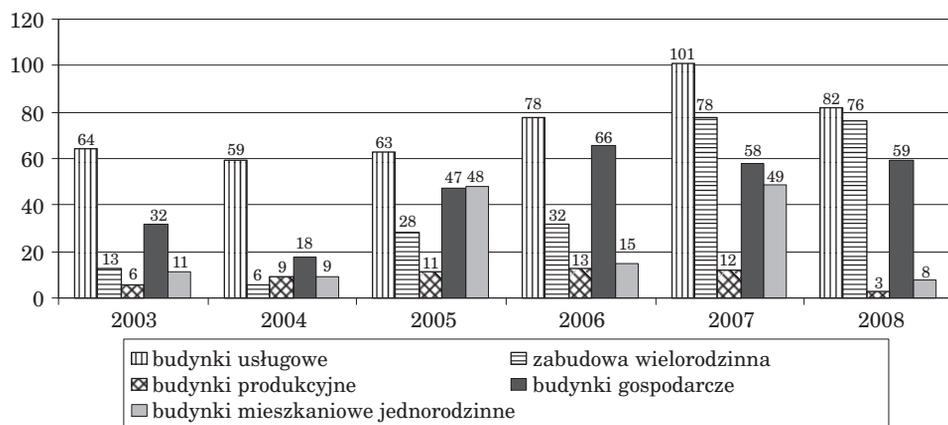
PROCESY BUDOWLANE W ŁODZI W LATACH 2003–2008

Obszar Łodzi jest podzielony na pięć różnych dzielnic administracyjnych tworzących jedną gminę. Wśród nich jest Śródmieście, Bałuty, Widzew, Górna oraz Polesie. Obecny podział administracyjny miasta obowiązuje od lat 60. XX w. Zgodnie z nim zebrano dane dotyczące liczby wydanych decyzji o warunkach zabudowy w latach 2003–2008. Obiekty te zostały podzielone na wielko- i małopowierzchniowe, a ze względu na pełnione funkcje na:

- budynki mieszkaniowe jednorodzinne (zabudowa wolnostojąca, szeregowa, bliźniacza);
- budynki mieszkaniowe wielorodzinne – zabudowa blokowa, kamienice itp.;
- budynki usługowe;
- budynki gospodarczo-magazynowe (garaże, komórki, magazyny);
- budynki produkcyjne.

W omawianym okresie wydano w Łodzi 1154 decyzji o warunkach zabudowy na budynki wielkopowierzchniowe, z czego 447 przypadło na funkcję usługową, 280 – na funkcję gospodarczą, 233 – na zabudowę wielorodzinną, 140 – na budynki mieszkalne

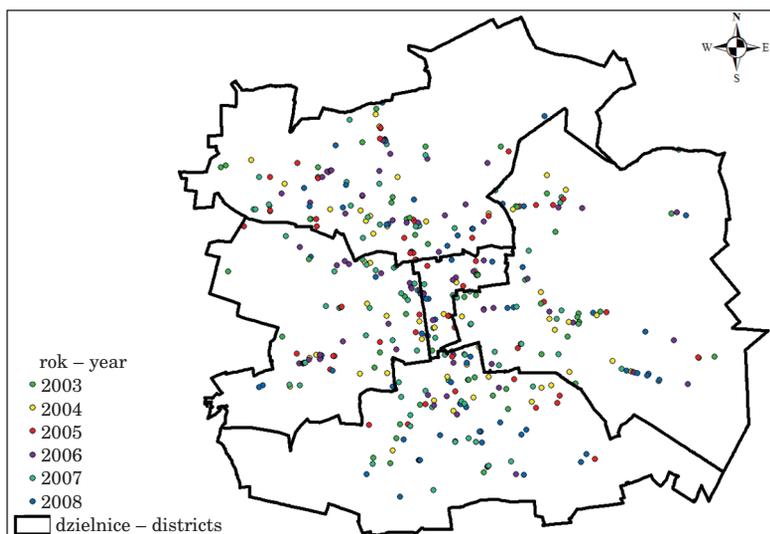
jednorodzinne oraz 54 – na budynki produkcyjne. Najwięcej decyzji o warunkach zabudowy na budynki wielkopowierzchniowe wydano w 2007 r. – 298, natomiast najmniej w roku 2004 – zaledwie 101 (rys. 2).

Rys. 2. Liczba decyzji budowlanych wydanych na budynki wielkopowierzchniowe w latach 2003–2008 w Łodzi

Fig. 2. Number of planning permissions issued for large-area buildings in the years 2003–2008 in Łódź

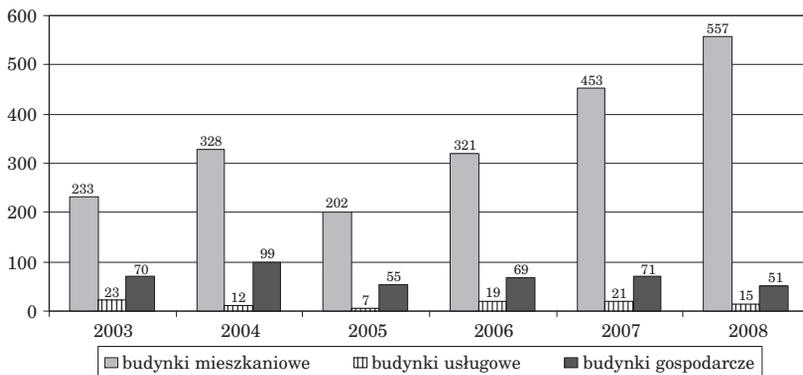
Najwięcej decyzji o warunkach zabudowy wydanych w latach 2003–2008 dotyczyło budynków o funkcji usługowej – 39%, zaś najmniej budynków produkcyjnych – jedynie 5%. Zabudowa o funkcji usługowej rozciąga się z północy na południe, przy czym największą jej koncentrację można zaobserwować w pobliżu Śródmieścia (rys. 3.).

Rys. 3. Budynki wielkopowierzchniowe – zabudowa usługowa

Fig. 3. Large-area buildings – service buildings

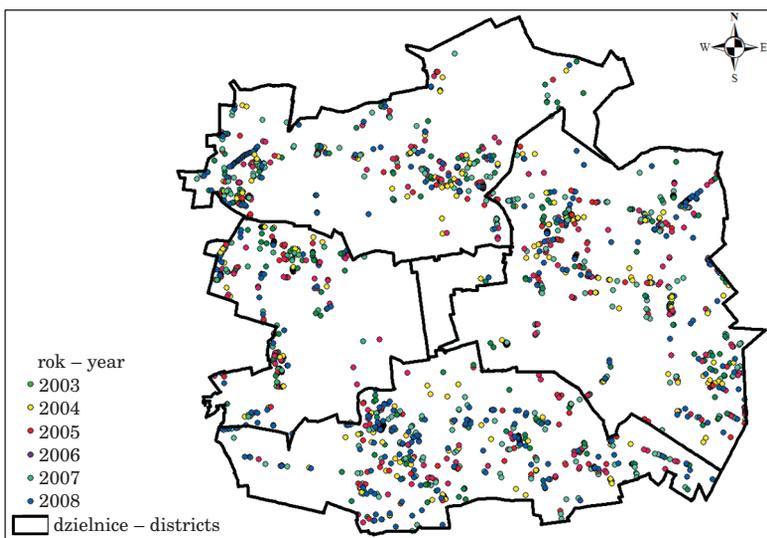
W latach 2003–2008 wydano w Łodzi 2606 decyzji o warunkach zabudowy na budynki o małej powierzchni, z czego 2094 przypadło na funkcję mieszkaniową jednorodziną, 415 na funkcję gospodarczą oraz 97 na usługową. Najwięcej decyzji o warunkach zabudowy na omawiane budynki wydano w 2008 r. – 610, natomiast najmniej w roku 2005 – zaledwie 257 (rys. 4).

Rys. 4. Liczba wydanych decyzji o warunkach zabudowy na budynki małopowierzchniowe w latach 2003–2008 w poszczególnych dzielnicach Łodzi

Fig. 4. Number of planning permissions issued for small-area buildings in the years 2003–2008 in particular districts of Łódź

Największy udział decyzji o warunkach zabudowy wydanych w latach 2003–2008 stanowiły budynki o funkcji mieszkaniowej jednorodzinnej – 80%, zaś najmniejszy przypadł na budynki usługowe, jedynie 4%. Zabudowa mieszkaniowa jednorodzinna rozmieszczona jest w znacznej odległości od centrum, gdyż to właśnie tam działki są najdroższe, intensywność zabudowy największa, a terenów zielonych najmniej (rys. 5).

Rys. 5. Zabudowa małopowierzchniowa – budynki mieszkaniowe jednorodzinne

Fig. 5. Small-area buildings – single-family homes

UŁOMNOŚCI PLANOWANIA PRZESTRZENNEGO W POLSCE

Sytuacja planistyczna w Łodzi jest niezadowolająca, a tempo przyrostu miejscowych planów nie nadąża za rosnącym rozwojem społeczno-gospodarczym. Mało zaawansowane prace planistyczne na niektórych obszarach, w tym także w stolicy województwa łódzkiego, mogą stanowić istotną barierę rozwojową. Przyczyniają się do tego przede wszystkim:

- brak aktów prawa miejscowego;
- niski stopień pokrycia planami w rejonach obecnej i potencjalnej działalności inwestycyjnej;
- rozdrobnienie powierzchni objętych planami miejscowymi – bardzo dobrze widoczne w Łodzi;
- chaos planistyczny powstający wskutek wydawania licznych decyzji o ustaleniu warunków zabudowy, podejmowanych wyłącznie w oparciu o mało precyzyjne studium uwarunkowań.

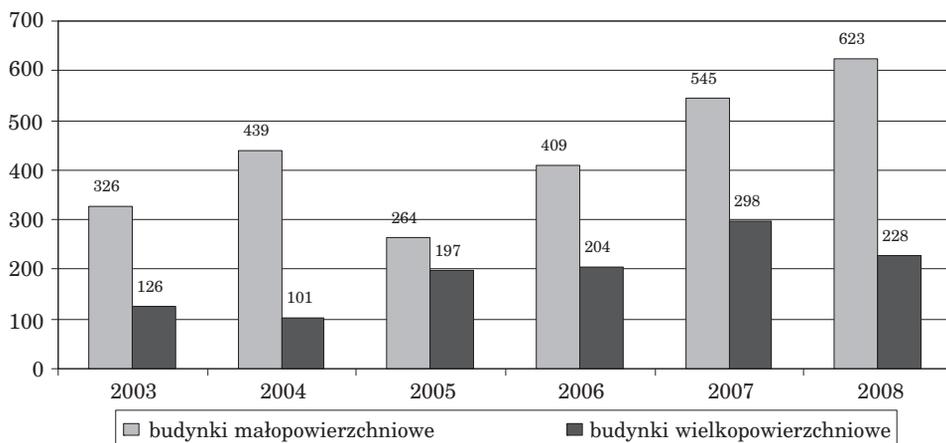
Zagrożenia i ograniczenia w oczywisty sposób kumulują się głównie na obszarach, które rozwijają się najdynamiczniej. Należą do nich miejsca, które w Polsce po zmianie ustroju w 1989 r. uwidoczniły się z dwóch powodów. Po pierwsze procesy rozwojowe zachodzą na skutek przywrócenia mechanizmów renty gruntowej, a także rachunku ekonomicznego i prawa popytu. Dotyczy to głównie obszarów centralnych miast, a ponadto terenów położonych wzdłuż korytarzy transportowych. Po drugie, niektóre tereny zintensyfikowały się inwestycyjnie wskutek naturalnych procesów wynikających z rozwoju społeczno-gospodarczego oraz wzrostu poziomu życia, a tym samym wzrostu ich atrakcyjności pod względem ekonomicznym. Problem ten dotyczy przede wszystkim suburbanizacji powodującej chaotyczne „rozlewanie” się zabudowy komercyjnej i mieszkaniowej na tereny podmiejskie [Kowalewski 2009].

Na negatywne skutki istniejącego stanu rzeczy w największym stopniu są narażone dwie dziedziny życia społeczno-gospodarczego: budownictwo mieszkaniowe oraz transport drogowy. W pierwszym przypadku, efekt braków w dziedzinie planowania przestrzennego skutkuje wzrostem cen nieruchomości, które uzyskały status terenu budowlanego w drodze warunków zabudowy, natomiast w drugim – opóźnia inwestycje, grozi niewykorzystaniem unijnych funduszy strukturalnych oraz prowadzi do protestów społecznych przeciwko budowie dróg. Inwestycje związane z wielkoskalową działalnością gospodarczą są zagrożone w mniejszym stopniu. Badania wskazują, że perspektywy ich realizacji skutkują wykonywaniem odpowiednich planów miejscowych obejmujących wyłącznie niezbędny obszar. Zła sytuacja planistyczna stanowi natomiast dużo większe zagrożenie dla rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw, a także wszelkich prac inwestycyjnych z zakresu infrastruktury technicznej.

W przypadku budownictwa mieszkaniowego problem dotyczy nie tylko zapewnienia odpowiedniej rezerwy terenów, ale również zapewnienia komunikacji, usług publicznych, terenów zieleni itp. Żywiłowe rozprzestrzenianie się miast nie gwarantuje odpowiedniej jakości życia. W ujęciu przestrzennym największe problemy dotyczą tych stref podmiejskich, w których po zmianie ustroju w 1989 r. następują najintensywniejsze procesy napływu mieszkańców.

Obszary metropolitalne potrzebują pełnego lub prawie pełnego objęcia planami miejscowymi, co powinno mieć umocowanie prawne. Wynika to z tego, że to właśnie w sąsiedztwie metropolii występuje kumulacja popytu na nowe tereny pod inwestycje gospodarcze, mieszkaniowe czy transportowe [Bański i in. 2007]. Towarzyszy temu ponadto często konieczność ochrony terenów leśnych, co w przypadku Łodzi ma swoje potwierdzenie. Na północ od miasta będą krzyżować się dwie autostrady A1 i A2, a ponadto w granicach miasta znajduje się bardzo duży kompleks leśny – Las Łagiewnicki.

W Łodzi obowiązuje obecnie niewiele miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, które w dodatku dotyczą bardzo małych powierzchniowo obszarów. Dlatego też to decyzje o warunkach zabudowy i zagospodarowania, które miały być instrumentem pomocniczym, stały się podstawą do wydania pozwolenia na budowę. W związku z tym nie ma mowy o zachowaniu ładu przestrzennego, ponieważ urzędnicy wydają takie decyzje dla jednostkowych inwestycji, posiadając przy tym niepełne dane.

Rys. 6. Liczba wydanych decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania w latach 2003–2008 w Łodzi

Fig. 6. Number of planning permissions issued in the years 2003–2008 in Łódź

Z badań wynika, że procesy inwestycyjne w Łodzi postępują bardzo intensywnie. W latach 2003–2008 wydano prawie 4000 decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania (rys. 6). Największy udział wydanych decyzji przypadł na rok 2008 – 24% oraz 2007 – 22%, natomiast najmniejszy dotyczył początkowego okresu obowiązywania nowej ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym. Zdecydowanie więcej decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania wydano na obiekty o małej powierzchni, łącznie 2606, z czego aż 623 w 2008 r., zaś na budynki wielkopowierzchniowe łącznie udzielono 1154 decyzji, najwięcej w 2007 r. – 298 (rys. 6.). Wydane decyzje dotyczyły przede wszystkim obszarów podmiejskich, gdyż teren śródmiejski jest już w większości zainwestowany. Analiza dostępnych materiałów źródłowych pozwala stwierdzić, że nowa ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym z dnia 27 marca 2003 r., która utrzymała zasadę fakultatywności opracowania miejscowych planów zagospoda-

rowania przestrzennego, nie wprowadziła zasadniczych zmian systemowych w planowaniu przestrzennym. Zdaniem Markowskiego [2011] dotychczasowe działania sejmu i rządu idą w stronę dalszego osłabienia planowania miejscowego, co sprawia, że rynki nieruchomości mają nie tylko ułomny charakter, ale nabierają wręcz patologicznego charakteru.

Na podstawie Łodzi widać, że stopień pokrycia miejscowymi planami jest niewystarczający, a większość decyzji o pozwoleniu na budowę uzyskiwana jest na podstawie decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu. Stanowi to główną przeszkodę w realizacji inwestycji i nie sprzyja usprawnieniu procesu inwestycyjnego. Pozostawienie służbom gminnym rozstrzygnięcia o sposobie zagospodarowania terenu, zamiast powszechnie obowiązującym przepisom prawa, stanowi mechanizm korupcyjogeny.

W obecnym systemie planowania przestrzennego można wyróżnić wiele problemów:

1. Istniejąca sytuacja doprowadza do pogłębiania się chaosu w zagospodarowaniu przestrzennym. W czasach gdy harmonijny krajobraz staje się wartością chronioną i jednocześnie ważnym czynnikiem rozwoju, w Polsce ulega on degradacji na coraz większych obszarach miast, a zwłaszcza terenach wiejskich i podmiejskich (tutaj przykładem może być również Łódź).

2. Za jedną z zasadniczych przyczyn zaistniałego chaosu można uznać brak stabilności planowania przestrzennego, spowodowany częstymi zmianami ustaleń planów oraz brakiem strategicznego odniesienia dla nich. W ciągu kilkunastu lat aż trzykrotnie zmieniano zasady planowania, unieważniano plany itp. Doprowadziło to do utraty wiarygodności instytucji planowania przestrzennego w opinii obywateli oraz spowodowało, że polska przestrzeń stała się „nieprzewidywalna”, co jest szczególnie dotkliwie odczuwane przez potencjalnych inwestorów.

3. Brakuje silnego organu centralnego odpowiedzialnego za planowanie przestrzenne.

4. Nie ma planów o charakterze strategicznym obejmujących całe jednostki administracyjne – dzięki czemu byłyby możliwe ściślejsze powiązania problemów rozwoju gospodarczego, ochrony środowiska i planowania przestrzennego poprzez formułowanie długofalowych, strategicznych celów, na których powinny się opierać akty prawa miejscowego jako jedne z narzędzi takiego rozwoju.

5. Ze względu na wciąż wysoki koszt sporządzania planów miejscowych powstają plany, które obejmują kilka – kilkanaście działek, wykonywane bardzo często pod dyktando inwestora.

6. Istnieją obszary kraju, które są faktycznie pozbawione planów. Sytuacja ta jest szczególnie niepokojąca w dużych miastach, gdzie miejscowymi planami pokrytych jest od kilku do kilkunastu procent powierzchni. Do tej grupy należy również Łódź, w której planami objęto zaledwie 3% powierzchni.

7. Komerccjalizacja warsztatu planowania w kombinacji z procedurą zamówień publicznych przyczyniła się do obniżenia merytorycznej jakości opracowań planistycznych oraz znacznego ograniczenia rozwoju ich podstaw metodycznych [Polska przestrzeń... 2007].

PODSUMOWANIE

System planowania przestrzennego powoduje chaos zamiast rozwiązywać problem zagospodarowania kraju i prowadzić do ładu przestrzennego. W początkowym okresie polskiej transformacji mylnie odczytano dyskusję w Europie, m.in. związaną z opracowaniem Europejskiej Perspektywy Planowania Przestrzennego. Uznano wówczas, że Unia Europejska nie interesuje się w odpowiednim stopniu planowaniem przestrzennym, co znalazło odzwierciedlenie w polskim systemie. Planowanie potraktowano jako dziedzinę zbędną, dodatkowo skojarzono je ze wszechstronnym i scentralizowanym planowaniem dominującym w gospodarce centralnie planowanej. W rezultacie planowanie przestrzenne jako dział administracji było przerzucane z resortu do resortu. Nigdy nie miało ono powiązania z planowaniem inwestycyjnym, zaś jego związki z planowaniem regionalnym były luźne. Gminie nadano podstawowe kompetencje w zakresie planowania na szczeblu lokalnym, co nie jest przez nią wykorzystywane w odpowiedni sposób. Ustanowiono miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego jako akt prawa miejscowego, czyli podstawowy dokument, w oparciu o który powinny być wydawane pozwolenia na budowę. Nie wprowadzono jednak obowiązku jego uchwalania. W związku z tym większa część powierzchni kraju nie ma planu, a pozwolenia na budowę wydawane są na podstawie decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu. Dodatkowo Ustawa z dnia 19 grudnia 2008 r. o zmianie ustawy o ochronie gruntów rolnych i leśnych [Dz.U. z 31 XII 2008 r., nr 237, poz. 1657 ze zm.], która powoduje automatyczne odrolnienie gruntów położonych w granicach miast, obowiązująca od 1.01.2009 r., doprowadza do coraz większej samowoli budowlanej. W ten sposób pogarsza się jakość otaczającej nas przestrzeni.

PHYSICAL DEVELOPMENT IN ŁÓDŹ IN THE SITUATION OF MISSING THE PHYSICAL PLANS

Abstract. This article presents the spatial structure of the city of Łódź, which was characterized in terms of existence of Physical Plans. Also the planning permissions issued for particular districts of Łódź in the years 2003–2008 were presented. Actual problems of spatial planning system in Poland were described. At the end the way the capital of Łódzkie Province is developed was evaluated, and the consequences resulted from implementation of new Planning and Spatial Development Act on March 27th 2003 were determined.

Key words: Łódź, physical development, planning permissions, Physical Plans

PIŚMIENNICTWO

Atlas Miasta Łodzi, 2002. Red. S. Liszewski. Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź.
Bański J., Degórski M., Komornicki T., Śleszyński P., Więckowski M., 2007. Stan zaawansowania przestrzennego w gminach, IGiPZ PAN, Warszawa.

- Borsa M., Buczek G., Jaroczyński K., 2003. Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym. Przepisy – omówienia – komentarze, Urbanista, Warszawa.
- Kostka Z., Hyla, J., 2004. Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym – komentarz, przepisy wykonawcze. Wydawnictwo Ośrodek Doradztwa i Doskonalenia Kadr sp. z o.o., Gdańsk.
- Kowalewski A., 2005. Kryzys planowania miast w Polsce. Przegląd Urbanistyczny 1, 8–14.
- Markowski T., 2011. Reforma gospodarki przestrzennej potrzebna od zaraz, Europejski Doradca Samorządowy 2(17), 14–19.
- Miejska Pracownia Urbanistyczna w Łodzi, <http://www.mpu.lodz.pl>, dostęp: 3.07.2011 r.
- Niewiadomski Z., 2008. Planowanie i zagospodarowanie przestrzenne. Wydawnictwo C.H. BECK, Warszawa.
- Polska Przestrzeń. Raport o stanie zagospodarowania przestrzennego kraju. Raport NIK. 2007. Urbanista 10.
- Radziszewski E., 2006. Planowanie i zagospodarowanie przestrzenne. Przepisy i komentarze. Wydawnictwo Prawnicze Lexis Nexis. Warszawa.
- Siegień J., 2006. Wprowadzenie. Prawo budowlane i inne teksty prawne, Wydawnictwo C.H. BECK, Warszawa.
- Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Łodzi. Załącznik nr 1 do uchwały nr XCIX/1826/10 Rady Miejskiej w Łodzi z dnia 27 października 2010 r. <http://www.mpu.lodz.pl/page/file.php?id=215>, dostęp: 3.07.2011 r.
- Uchwała nr LXXVII/1733/02 Rady Miejskiej w Łodzi z dnia 3 kwietnia 2002 r.
- Ustawa z dnia 19 grudnia 2008 r. o zmianie ustawy o ochronie gruntów rolnych i leśnych. Dz.U. z 31 XII 2008 r., nr 237, poz. 1657 ze zm.
- Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym Dz.U. z 2003 r., nr 80, poz. 717.

Zaakceptowano do druku – Accepted for print: 25.08.2011

PRZEMYSŁ KREATYWNY W GOSPODARCE MIAST

Anna Cellmer

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Streszczenie. W artykule przedstawiono tematykę związaną określeniem roli przemysłu kreatywnego w gospodarce przestrzennej. Podano przy tym możliwość pomiaru tego przemysłu i określono jego znaczenie dla rozwoju miast. Artykuł zawiera analizę wybranych modeli pomiaru i klasyfikacji kreatywnych elementów gospodarki miast, która może być pomocna w badaniach związanych z właściwym gospodarowaniem przestrzenią oraz określeniem czynników sprzyjających rozwojowi miast.

Słowa kluczowe: przemysł kreatywny, ekonomia kreatywna, gospodarka przestrzenna, rozwój miast

WSTĘP

Pojęcie kreatywności nie jest nowym zjawiskiem towarzyszącym rozwojowi gospodarczemu, jednakże stosunkowo niedawno zaczęto traktować je jako wyodrębniony i definiowany element gospodarki przestrzennej. Nabiera ono szczególnego znaczenia w procesach rozwojowych miast i jest obecnie coraz bardziej doceniane i wykorzystywane również poprzez stosowanie odpowiedniej polityki dla rozwoju tej sfery gospodarki. Zagadnienie to bowiem łączy się ściśle z takimi pojęciami gospodarki jak konkurencyjność i integracja społeczna jako wyrazy miary sukcesu każdego człowieka i zjawisk obserwowanych globalnie lub w konkretnych miejscach. Istotne jest więc dążenie do coraz lepszego rozpoznania procesów zachodzących w rozwoju przemysłu kreatywnego i ścisłym jego powiązaniu z racjonalnie prowadzoną gospodarką przestrzenną miast. W artykule przedstawiono wiele definicji określających przemysł kreatywny oraz próby podstawowych miar zmierzających do ogarnięcia tego zjawiska od strony praktycznej i jego udziału w szeroko rozumianej gospodarce przestrzennej.

IDENTYFIKACJA PRZEMYSŁU KREATYWNEGO

Pojęcie przemysłu kreatywnego

Przemysł kreatywny jest pochodną kreatywności szeroko pojętej. Wywodzi się z kultury i sztuki, wiążąc się ściśle z własnością intelektualną. W znacznej mierze przyczynia się do wzrostu produktu krajowego, eksportu i zatrudnienia.

Rozwój kreatywności w miastach zależy od wielu czynników, w tym głównie społecznych i kulturowych. W odniesieniu do zasobów lokalnych miasta są częścią kapitału ludzkiego, społecznego, kulturowego, przyrodniczego i gospodarczego. Najwyższą jednak rangę odgrywają tu wartości kulturowe [Karwińska 2009].

Nieodłącznym pojęciem kojarzonym z przemysłem kreatywnym jest klasa kreatywna. Klasę tę tworzą wykształcone i utalentowane osoby, posiadające wysokie kompetencje, charakteryzujące się przedsiębiorczością.

Znanym badaczem tego aspektu ekonomii kreatywnej w jej ujęciu podmiotowym jest R. Florida. Według niego klasą kreatywną jest grupa ludzi twórczych, rozumiana inaczej jako udział pracowników twórczych w ogólnej liczbie zatrudnionych w gospodarce miasta. Szacowanie wielkości tej klasy odbywa się na zbiorze sektorów (przemysł) technicznie zaawansowanych. Stanowi to tzw. indeks kreatywności lub tzw. indeks cyganerii, co prowadzi do możliwości pomiaru kreatywności regionu [Florida 2004].

Wracając do określenia podstawowego zjawiska i jego roli w gospodarce przestrzeni miast, można posłużyć się wyszczególnieniem zaproponowanym przez Klasika [2009], według którego przemysł ten wyróżnia się dzięki:

- wartościom i dobrom intelektualnym; artystycznym oraz naukowym;
- szczególnej uwadze zwróconej na pracę umysłową zarówno indywidualną, a także zespołową;
- wielu działaniom mającym największy stopień kreatywności;
- charakterystycznej równowadze sektora publicznego oraz prywatnego z przewagą przedsiębiorstw i organizacji mikro, małej, a także średniej wielkości;
- trudności w jednoznacznym oszacowaniu z powodu skomplikowanych do wyceny składników aktywów, zasobów, oraz umiejętności.

Próbując zdefiniować pojęcie przemysłu kreatywnego odnosimy się głównie do roli produktów wytwarzanych przez ten przemysł, a opartych na własności intelektualnej. Powstałe w ten sposób ujęcia i definicje stanowią niejako wykaz wszystkich aktywności człowieka, które wpływają na wzrost kreatywności w danym miejscu i związane są z myślą ludzką, wyobraźnią, twórczością, a co za tym idzie również ze zmianami przestrzeni miast.

Przemysł kreatywny w ujęciu działalności gospodarczej to:

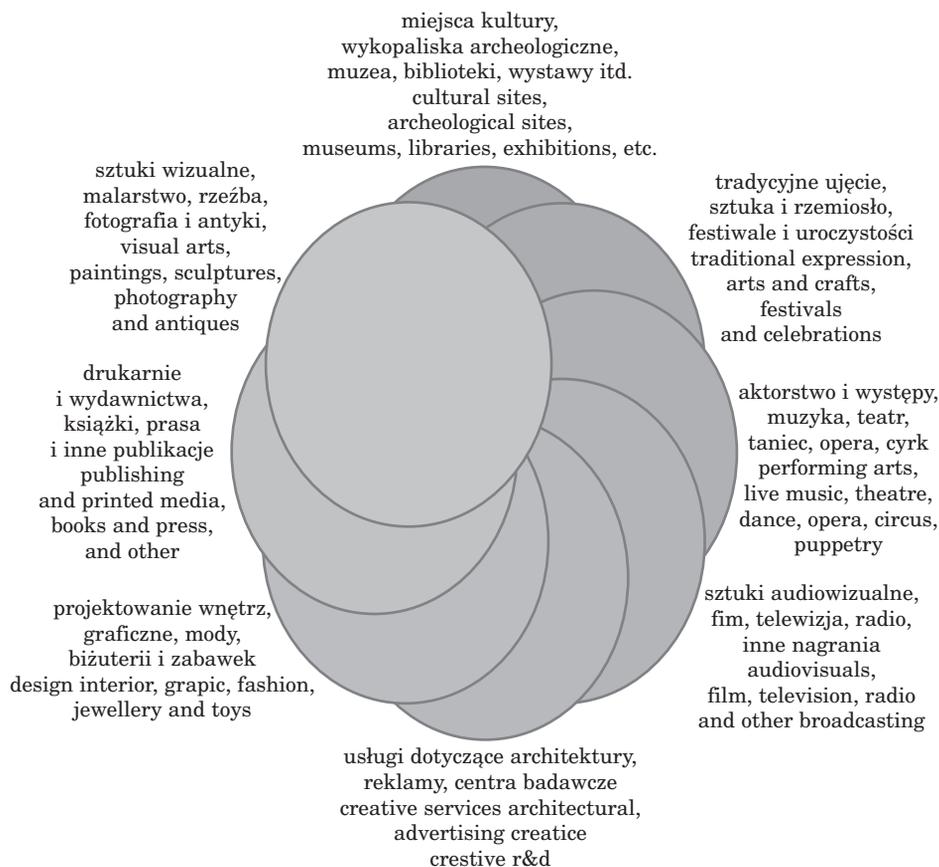
- działalność artystyczna, sztuka, kultura i sztuka, sztuka i rozrywka, sztuki audiowizualne, komunikacja, wiedza, rozrywka, doświadczenie, w tym ekonomiczne, informacja, czas wolny, multimedia, media, własność intelektualna [Chantepe 2009].

Ujęcie zaproponowane przez Halla [2000] jest dość trafne. Według niego za przemysł kreatywny należy uznać:

– reklamę, architekturę, przedsiębiorstwa rynku sztuki i antyków, rękodzieło artystyczne, projektowanie, projektowanie mody, sztukę filmową, obsługę, opracowania aktywności czasu wolnego, muzykę, występy estradowe, wydawnictwa, projektowanie informatyczne, radio i telewizję.

Typologia pojęć definiujących przemysł kreatywny jest już w miarę szeroka. Przy czym w zasadzie oscyluje wokół wymienionych aktywności związanych z twórczością i własnością intelektualną dotyczącą określonej klasy społecznej działającej w określonej przestrzeni, podlegając tym samym szeroko rozumianemu pojęciu gospodarki przestrzennej.

Poza definicjami przemysłu kreatywnego robiono również próby wprowadzenia klasyfikacji jego działów (rys. 1).

Rys. 1. Przemysł kreatywny – klasyfikacja działów

Fig. 1. Classification of creative industries

Źródło: Opracowanie własne na podstawie UNCTAD, United Nations Conference on Trade and Development. Creative economy report 2008, United Nations, s. 38.

Source: Own study based on UNCTAD 2008. United Nations Conference on Trade and Development. Creative economy report 2008, United Nations, p. 38.

W ujęciu tym wyodrębniono oddzielnie sfery, w których działają poszczególne sektory przemysłu kreatywnego, tj.: dziedzictwo, sztuka, media, działalność funkcjonalna. W modelu tym rozpoznać można sieć wzajemnych powiązań wszelkiego rodzaju działalności związanej z przemysłem kreatywnym, funkcjonującej w przestrzeni globalnej, ale w zróżnicowanej jakościowo i ilościowo skali.

ROLA PRZEMYSŁU KREATYWNEGO W GOSPODARCE PRZESTRZENNEJ

Przemysł kreatywny pobudza aktywność kreatywną miast oraz regionów. Wpływa na rozwój społeczno-gospodarczy, budując ich potencjał intelektualny. Przyczynia się to do wzmocnienia atrakcyjności miast poprzez wytwarzanie dóbr i usług zaliczanych do kategorii „przemysłu kreatywnego”. Inwestowanie w tego rodzaju przemysł sprzyja rozwojowi procesów gospodarczych i społecznych, które są czynnikiem przyciągającym mieszkańców, powstają bowiem nowe i ciekawe miejsca pracy, poszerza się oferta kulturalna i szeroko rozumiane usługi sfery niematerialnej.

Podkreślenia wymaga fakt, że istotnym rodzajem, niejako trzonem, przemysłu kreatywnego jest sektor kultury. Według Brecknocka i Atwella [2003] przemysł kultury jest rodzajem aktywności obejmującym strefę dziedzictwa, sztuki, projektowania, filmu, radia, telewizji oraz mediów elektronicznych, podczas gdy przemysł kreatywny zamiast sfery dziedzictwa obejmuje np. usługi komputerowe.

Głównym czynnikiem rozwoju przemysłu kultury stała się rewolucja informacyjno-technologiczna oraz jej odkrycia (np. radio, telewizja, Internet, nagrania dźwiękowe, druk laserowy). Spowodowało to rewolucyjny wręcz wzrost oferty dóbr oraz usług kultury oraz wzrost ich produkcji i kolportażu. Przyczyniło się także do masowego przekazu twórczych dzieł, a tym samym do rozkwitu kulturowego społeczeństwa. W dobie Internetu nie ma już praktycznie żadnych barier dla formowania się sieci osób wzajemnie komunikujących się, inspirujących się i tworzących nowe kreatywne dobra o niespotykanym dotąd zasięgu, z których wszyscy uczestnicy sieci mogą korzystać, a których poszczególne elementy przetwarzane są również na dzieła dostępne na rynku lokalnym w bardziej namacalnym wymiarze. Powoli stajemy się wielokulturowym globalnym społeczeństwem, w którym liczy się przede wszystkim to, co jesteśmy w stanie wykreować, stworzyć, wreszcie opatentować i sprzedać czy udostępnić masowemu bądź zainteresowanemu odbiorcy. Wszystkie wymienione czynniki mają znaczący wpływ na rozwój dotychczas niedocenianego w gospodarce przestrzennej przemysłu kreatywnego. Niedocenianie tej gałęzi gospodarki wynikało głównie z braku świadomości, że można tym zjawiskom nadać realny wymiar, stosując podobną metodologię jak do pomiaru innych zjawisk zachodzących w szeroko rozumianej przestrzeni.

Obecnie wielu badaczy podjęło się analizy problemów związanych z wymiarem i wpływem przemysłu kreatywnego na rozwój miast. Istnieje wiele instytucji publicznych i rządowych, których celem jest wspieranie tego sektora w poszczególnych krajach. Powstaje także coraz więcej ośrodków akademickich oraz niezależnych firm konsultingowych uczestniczących w badaniach nad rozwojem i klasyfikacją oraz określeniem zasięgu

i porównywalnością kreatywności na wybranych obszarach oraz umiejscowieniem jej roli na mapach zarówno określających wskaźniki rozwoju w ujęciu ekonomicznym, jak również przestrzennym.

Na przykład z badań prowadzonych przez Burns [2009] wynika, że w samym centrum Londynu pracę w przemyśle kreatywnym daje około 120 pracodawców. Według BOP Consulting's Culture and Creative Industries w samej Wielkiej Brytanii zatrudnienie w przemyśle kreatywnym wynosi ok. 2,5 miliona osób.

APLIKACYJNY WYMIAR KREATYWNOŚCI (ASPEKT PRAKTYCZNY)

Cechą przemysłu kreatywnego jest silne oddziaływanie w skali lokalnej i globalnej na sfery nim objęte. Przyczynia się to do wzrostu zatrudnienia oraz wzrostu eksportu i produktu krajowego. Stąd też przy badaniu mierników kreatywności za podstawowe dane bierze się na ogół charakterystykę podmiotów należących do sektorów kreatywnych [Namyślak 2009].

Jedną z miar wpływu kreatywności na rozwój gospodaczy miast jest określenie, na ile kreatywne są przedsiębiorstwa poprzez wprowadzanie innowacji. Przykład podano w zestawieniu tabelarycznym (tab 1). Wskaźniki kreatywności określono w ramach badań nad liczbą wprowadzonych innowacji i ich późniejszego udziału w sprzedaży na rynku innowacyjnych produktów.

Tabela 1. Wskaźniki kreatywności

Table 1. Indicators of creativity

Badania i rozwój Knowledge creation	proporcja przedsiębiorstw, które zdobyły fundusze europejskie i publiczne na innowacje proportion of enterprises having received public funds for innovation
Innowacje i duch przedsiębiorczości Innovation and entrepreneurial spirit	małe i średnie przedsiębiorstwa wdrażające innowacje small and medium enterprises (SMEs) practising in-firm innovation
	wydatki na innowacje expenditure on innovation
	małe i średnie przedsiębiorstwa wdrażające innowacje w organizację SMEs practising innovation with other entities
Wdrażanie Application	rynek sprzedaży nowych produktów market sales of new products
	sprzedaż nowych produktów dla firm sales of new products for firms

Źródło: Chantepie P., 2009. Cultural statistics in France in a European Union, FUNDAP SAO PAULO, http://www.fundap.sp.gov.br/debatesfundap/pdf/1_ec/Apresentacao_Philippe_Chantepie.pdf, dostęp: 10.05.2011 r.

Source: Chantepie P., 2009. Cultural statistics in France in a European Union, FUNDAP SAO PAULO, http://www.fundap.sp.gov.br/debatesfundap/pdf/1_ec/Apresentacao_Philippe_Chantepie.pdf, access: 10.05.2011 r.

Innym przykładem mierników kreatywności są badania nad rozróżnieniem i udziałem klasy kreatywnej w ogólnym zatrudnieniu. W tym wypadku możliwe jest określenie udziału klasy kreatywnej w stosunku do całości danego środowiska. W ten sposób oceniamy, na ile kreatywna jest dana społeczność i czy dane miasto można określić jako kreatywne.

Podstawą określenia mierników stopnia kreatywności miast jest zastosowanie odpowiednich statystyk dotyczących zawodów należących do przemysłu kreatywnego.

Mierniki znalazły zastosowanie m.in. w statystykach europejskich np. w ISCO 88 czterostopniowej klasyfikacji ISCO-88 (4-digit ISCO-88 classes 4, entirely cultural) [Chantepe 2009].

W przedstawionych statystykach istnieje możliwość wyłonienia z dużą szczegółowością spośród prezentowanych grup tych zawodów, które należą całkowicie do przemysłu kreatywnego. Na bazie statystyki i wskaźników można określić udział wybranej działalności kreatywnej we wzroście kreatywności i rozwoju badanej jednostki.

W Polsce badania kreatywności opierają się na Polskiej klasyfikacji działalności. W tym ujęciu do badanych podmiotów kreatywnych należą [Namyślak 2009]:

- DE – działalność wydawnicza;
- K.72.2 – działalność w zakresie oprogramowania;
- K.72.4 – działalność związana z bazami danych;
- K.74.2 – architektura, inżynieria;
- K.74.4 – reklama;
- 0.92.1 – film i przemysł wideo;
- 0.92.2 – radio i telewizja;
- 0.92.3 – działalność artystyczna i rozrywkowa;
- 0.92.4 – agencje informacyjne;
- 0.92.5 – biblioteki, archiwa, muzea.

Inny przykład prób mierzalności przemysłu kreatywnego w Polsce stanowią metody porównawcze. Obejmują one m.in. takie badania jak:

- wyłonienie liczby podmiotów gospodarczych zaliczanych do przemysłu kreatywnego w wybranych miastach;
- określenie procentowego udziału poszczególnych branż, zaliczanych do przemysłu kreatywnego, porównawczo w badanych miastach;
- określenie liczby mieszkańców przypadającej na 1 podmiot zaliczany do przemysłu kreatywnego w wybranych miastach;
- określenie procentowego udziału przemysłu kreatywnego na tle wszystkich podmiotów gospodarczych w wybranych miastach;
- określenie udziału osób korzystających z oferty podmiotów kreatywnych.

Przykładem zastosowanie takiego ujęcia była analiza porównawcza trzech miast o różnej wielkości – Warszawy, Olsztyna i Brodnicy (dużego, średniego i małego). Wynika z niej, że przemysł kreatywny charakteryzują dane środowiska pod względem aktywności bądź braku aktywności w kierunku rozwoju kreatywnego. Miasta większe mają większe predyspozycje i szanse na rozwój przemysłu kreatywnego. Decyduje o tym w dużej mierze ich dotychczasowy dorobek, w tym przede wszystkim istniejąca w nich klasa ludzi kreatywnych. Wnioski takie potwierdzają wyniki badań zawarte w tabeli 2.

Tabela 2. Liczba podmiotów zaliczanych do przemysłu kreatywnego w Warszawie, Olsztynie i Brodnicy

Table 2. The number of creative industries In Warsaw, Olsztyn, Bodnica

Nazwa grupowania	Liczba podmiotów w Warszawie	Liczba podmiotów w Olsztynie	Liczba podmiotów w Brodnicy
Działalność wydawnicza Publishing	338	149	9
Działalność w zakresie oprogramowania Programming	938	53	4
Przetwarzanie danych Data processing	160	6	0
Działalność związana z bazami danych Data basis	166	7	0
Architektura, inżynieria Architecture, building	88	10	2
Reklama Advertisement	2186	130	16
Film i przemysł video Film, and video industry	629	29	3
Radio i telewizja Radio and TV	144	15	6
Działalność artystyczna i rozrywkowa Artistic and leasure	1550	126	26
Agencje informacyjne Information agencies	13	2	0
Biblioteki, archiwa, muzea Libraries, archive, museums	295	23	6
Suma:	6507	550	72

Źródło: Kozicki H. 2010, Przemysły kreatywne na przykładzie miasta Warszawa, Olsztyn, Brodnica (praca inżynierska) UWM, Olsztyn

Source: Kozicki H. 2010, Przemysły kreatywne na przykładzie miasta Warszawa, Olsztyn, Brodnica (praca inżynierska) UWM, Olsztyn

Reasumując, można stwierdzić, że praktyczny wymiar wpływu przemysłu kreatywnego ma różną skalę wielkości dającą się realnie wymierzyć poprzez określone wskaźniki typowe dla całej sfery zjawisk obserwowanych w gospodarce miast.

WYBRANE PRZYKŁADY PRZEMYSŁU KREATYWNEGO W PRZESTRZENI MIAST

Rola i znaczenie przemysłu kreatywnego w przestrzeni miast są coraz bardziej zauważalne i doceniane. Inwestowanie w sektor kultury stało się istotnym czynnikiem pobudzania atrakcyjności miast i zmiany ich dotychczasowych dominujących funkcji opartych na przemyśle, który we współczesnym świecie stracił już swoje znaczenie. Dotyczy to ośrodków z przemysłem górniczym, hutniczym, włókienniczym itp. Niektóre z takich

miast, stosując strategię rozwoju kultury ze wsparciem środków z funduszy strukturalnych, rozbudowują sieć infrastruktury mającej służyć w niedalekiej przyszłości wszystkim przedstawicielom klasy kreatywnej. Najlepszym przykładem tego rozprzestrzeniającego się zjawiska są inwestycje w takich miastach jak np. Łódź czy Katowice, w których w szczególności realizowane są projekty o charakterze infrastruktury otoczenia biznesu kulturowego. Dotyczy to również ośrodków, których dotychczasowe główne funkcje oparte były na rolnictwie, bądź które pretendują do rangi miast o charakterze głównie turystycznym. W takich przypadkach rozwój poprzez wspomaganie infrastruktury otoczenia przemysłu kreatywnego w znaczącym stopniu pobudzić może rozwój tych miast poprzez wzrost ich atrakcyjności.

PODSUMOWANIE

Przemysł kreatywny uznano za nowoczesną oraz twórczą jednostkę gospodarki. Wraz ze wzrostem procesów globalizacji rośnie jego znaczenie i rozwija się zapotrzebowanie na tego rodzaju produkty działalności i instytucje oraz łatwość z jaką można je rozpowszechnić. Poza korzyściami ekonomicznymi przemysł kreatywny, czyli oparty na wiedzy, odgrywa ważną rolę w kształtowaniu wizerunku miasta i jakości życia jego mieszkańców.

Do rozwoju przemysłu kreatywnego korzystne warunki występują w miastach bogatych w tradycję kulturową oraz posiadających ustaloną pozycję na tle innych regionów, a także w miastach o wysokim popycie na dobra oraz usługi należące do przemysłu kultury. Wynika to z tego, że duże miasta mają większe możliwości przyciągania instytucji kulturalnych oraz ważnych imprez masowych. Mają lepsze warunki, zaplecze finansowe, a duża liczba mieszkańców stwarza możliwość skupienia się na ich terenie osób należących do klasy kreatywnej, czyli twórców produktów kreatywnych, jak również odbiorców tych produktów. Przyciąga to również inwestorów, co jest atrakcyjne zarówno dla stałych mieszkańców, jak i potencjalnie przybywających. Zaznaczyć należy, że znaczący wpływ na rozwój przemysłu kreatywnego w miastach mają władze lokalne. Dlatego też opracowując strategię rozwoju miasta, należy uwzględnić rozwój nowych podmiotów gospodarczych, które tworzą przemysł kreatywny. Łączy on bowiem środowiska kultury, gospodarki oraz zarządzania przestrzenią miejską.

PIŚMIENNICTWO

- Brecknock R., Atwell C., 2003. Cultural influence on urban design, *Urban Design Forum* 64.
- Chantepie P., 2009. Cultural statistics in France in European Union, FUNDAP SAO PAULO, http://www.fundap.sp.gov.br/debatesfundap/pdf/1_ec/Apresentacao_Philippe_Chantepie.pdf, dostęp: 10.05.2011 r.
- Florida R., 2002. The rise of the creative class. *The Washington Monthly*. 34(5).
- Florida R., 2004. America's looming Creative Crisis. *Harvard Business Review* 82(10), 122–136.
- Hall P., 2000. Creative cities and economic development. *Urban Studies*, 37(4), 639–649.

- Karwińska A., 2009. Społeczno-kulturowe uwarunkowania cech miasta kreatywnego. Możliwości budowania lokalnego „kapitału kreatywności”. [W:] *kreatywne miasto – kreatywna aglomeracja*. Red. A. Klasik. Prace Naukowe AE im. K. Adamieckiego, Katowice, s. 11.
- Klasik A., Przemysły kreatywne oparte na nauce i kulturze. [W:] *Kreatywne miasto – kreatywna aglomeracja*. Red. A. Klasik. Prace Naukowe AE im. K. Adamieckiego, Katowice, 23–40.
- Kozicki H. 2010. Przemysły kreatywne na przykładzie miasta Warszawa, Olsztyn, Brodnica (praca inżynierska), UWM, Olsztyn.
- Namyślak B., 2007. Przemysły kreatywne w aglomeracji wrocławskiej. [W:] *Kreatywne miasto – kreatywna aglomeracja*. Red. A. Klasik. Prace Naukowe AE im. K. Adamieckiego, Katowice, 2009, 123–125.

CREATIVE INDUSTRIES IN LAND MANAGEMENT

Abstract. In the article there is represented a content connected to creative industries and their role that they play in land management. Besides it is also included a possibilities to measure of such kind of industries and it was qualified their meaning for cities development. The article contains the analysis of chosen models measurement and these chosen classifications the creative components of the cities economy, that can be helpful in researches connected to the high and best use of land as well as with qualification of the favorable factors to the development of the cities

Key words: creative industries, creative economy, land management, land planning, cities development

Zaakceptowano do druku – Accepted for print: 6.06.2011

WPLYW ROZBUDOWY DROGI KRAJOWEJ S22 NA STRUKTURĘ PRZESTRZENNĄ GMINY MŁYNARY

Katarzyna Kocur-Bera

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Streszczenie. W artykule poruszono problematykę oddziaływania infrastruktury drogowej na strukturę przestrzenną gospodarstw rolnych. Badano przede wszystkim takie wskaźniki, jak średnia powierzchnia gospodarstwa, średnia powierzchnia działki ewidencyjnej, działki rolnej oraz rozłóg gospodarstwa. Pomimo powszechnego przekonania, iż inwestycje drogowe zaburzają istniejącą strukturę, w przypadku badanego odcinka drogi, można stwierdzić, iż rozbudowa nie spowodowała znaczącego wpływu negatywnego. Korzyści, które użytkownicy dróg uzyskali są niewspółmiernie większe.

Słowa kluczowe: infrastruktura drogowa, struktura przestrzenna, gospodarstwa rolne

WSTĘP

Planowana oraz istniejąca sieć drogowa jest niezbędna do komunikowania się jednostek, grup społecznych oraz do wymiany towarów. Jest ona nieodłącznym elementem krajobrazu, a jej przebieg wpływa na otoczenie pod względem przestrzennym, społecznym, przyrodniczym oraz ekonomicznym.

Głównymi korzyściami ekonomicznymi i społecznymi, które wiążą się z budową, przebudową lub rozbudową dróg, skrzyżowań, węzłów oraz innych obiektów drogowych są m.in.:

- polepszenie dojazdów, co wiąże się ze zmniejszeniem czasu podróży;
- poprawa bezpieczeństwa ruchu osób korzystających z nowej drogi bądź skrzyżowania;
- zwiększenie przepustowości, co powoduje zmniejszenie obciążeń na danych odcinkach dróg;
- poprawa komfortu jazdy;
- zmniejszenie kosztów utrzymania drogi;
- wpływ na rozwój turystyki, handlu i usług, co wiąże się ze zwiększeniem miejsc pracy.

Adres do korespondencji – Corresponding author: Katarzyna Kocur-Bera, Katedra Katastru i Zarządzania Przestrzenią, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, ul. Romana Prawocheńskiego 15, 10-724 Olsztyn, e-mail: katarzyna.kocur@uwm.edu.pl

W artykule skupiono się w szczególności na przypadku rozbudowy odcinka drogi krajowej numer S22 w gminie Młynary i jej wpływie na strukturę przestrzenną gminy. Dokonano także analizy w zakresie oddziaływania na otaczającą przestrzeń.

ODDZIAŁYWANIE INWESTYCJI DROGOWYCH NA OTACZAJĄCĄ PRZESTRZEŃ

Każda inwestycja drogowa wywołuje zmiany w przestrzennej organizacji rolnictwa. Wpływają one zarówno na zagospodarowanie, jak i wykorzystanie terenu. Szczególnie mocno zaznaczają się na terenach leżących w bezpośrednim sąsiedztwie budowanych lub przebudowywanych dróg. Część gruntów zostaje wykupiona. Ich dotychczasowy sposób użytkowania kończy się, co skutkuje całkowitym wyłączeniem z produkcji rolniczej. Innym zjawiskiem jest odcięcie przez budowaną drogę części działek. W wyniku podziału nieruchomości powstają działki o małych powierzchniach i nieregularnych kształtach, co powoduje, że ich uprawa staje się mało opłacalna. Budowa nowych dróg wpływa na zmiany w ilości i wielkości powierzchni działek należących do poszczególnych gospodarstw. Wszystko to wpływa na pogarszanie się rozłogów, a dotychczasowy system dróg transportu rolnego również musi zostać przebudowany.

Każda inwestycja drogowa powoduje wiele negatywnych oddziaływań na środowisko przyrodnicze. Zaliczyć do nich możemy m.in. zakłócenie funkcji ekosystemów, pogorszenie jakości gleb, zanieczyszczenie powierzchni ziemi, emisję spalin oraz drgania. Spaliny oraz pyły samochodowe w znacznym stopniu zanieczyszczają powierzchnię ziemi, jak również wody powierzchniowe i gleby. Zanieczyszczenie gleb powoduje obniżenie plonów, zanieczyszczenie upraw, a także całkowite wyginięcie niektórych gatunków roślin [Kocur-Bera 2010].

U zwierząt negatywne oddziaływanie hałasu może ujawnić się w zaburzeniach funkcji rozrodczych, spadku odporności na choroby. Niektóre gatunki zwierząt całkowicie zmieniają swoje siedliska, a te, które pozostają, czasem giną.

Budując nową sieć transportową wprowadza się zmiany w przestrzeni. W związku z tym niektóre organizmy zamieszkujące nowo wydzielone części przestrzeni mają ograniczony kontakt z innymi. Ruch pojazdów utrudnia wędrówki zwierząt.

W wyniku inwestycji drogowych następuje wycinka drzew i usuwanie roślinności. Część roślin ginie całkowicie już przy budowie drogi, inne zaś giną w czasie jej eksploatacji.

Niekontrolowane zanieczyszczenia pochodzące ze spływu wód deszczowych i roztopowych, ścieków bytowo-gospodarczych, technologicznych, obwodów utrzymania dróg oraz poważnych awarii transportu substancji chemicznych, a także wahania poziomów wód gruntowych spowodowanych przez wykopy, nasypy lub odwodnienia mają znaczący wpływ na wilgotność gleb. Sieć drogowa, oprócz zmiany jakości wód, może powodować zmiany ilościowe wód podziemnych, wpływając na warunki gruntowo-wodne, zmiany w infiltracji wód oraz stref zasilania zbiorników wód podziemnych. Ma to bezpośredni wpływ na pokrycie powierzchni ziemi roślinnością.

Bezpośredni wpływ inwestycji drogowych na zdrowie ludzi przejawia się poprzez emisję niebezpiecznych substancji, które powstają w wyniku eksploatacji pojazdów samochodowych. Powstają związki takie jak: tlenek węgla, tlenki azotu, tlenki siarki,

benzyna i zawarte w niej węglowodory aromatyczne, benzen i toluen oraz inne związki organiczne stanowiące produkty niepełnego spalania benzyny i oleju: aldehydy i ketony, cynk, kadm, włókna azbestowe oraz płyny i aerozole zawierające ołów, a także inne szkodliwe dla zdrowia ludzi substancje [Morawska i Żelazo 2008]. Innym elementem bardzo mocno wpływającym na zdrowie jest hałas oraz wibracje.

Inwestycja drogowa wpływa na krajobraz pod względem estetycznym. Wiąże się to z wprowadzeniem zmian w istniejący krajobraz naturalny lub antropogeniczny. Zmiany te mogą być zarówno pozytywne, jak i negatywne. Prawidłowo wkomponowana droga może tworzyć swoisty układ kompozycyjny, zarówno dla użytkowników dróg, jak i dla obserwatorów ruchu drogowego. Ochrona krajobrazu obejmuje ochronę walorów krajobrazowych oraz wypoczynkowych środowiska rozumianą jako zabezpieczanie przez zniszczeniem, uszkodzeniem, dewastacją oraz wyginieciem.

CHARAKTERYSTYKA STRUKTURY OBSZARÓW WIEJSKICH

Obszary wiejskie w Polsce charakteryzują się znacznym zróżnicowaniem pod względem społeczno-gospodarczym. Stopniowo zmieniają się ich podstawowe cechy. Dysproporcje w rozwoju lokalnym obszarów wiejskich stały się przyczyną rozważań na temat ich charakterystyki i klasyfikacji. Różnice w poziomie rozwoju warunkuje wiele czynników, takich jak: gęstość zaludnienia, lokalizacja czy też zasobność terenów w bogactwa naturalne, istniejące struktury społeczne i gospodarcze oraz stan infrastruktury.

W Polsce obszary wiejskie wyróżniają się na podstawie podziału terytorialnego według rejestru TERYT, w którym za obszary wiejskie uznaje się gminy wiejskie i część wiejską gminy miejsko-wiejskiej. Cechą charakterystyczną obszarów wiejskich w skali kraju są różnice w ich rozwoju społecznym, ekonomicznym i demograficznym. Obszary wiejskie stanowią prawie 94% terytorium Polski. Tereny rolnicze stanowią 54% terytorium, a tereny leśne około 28,5%. W 2005 r. w ogólnej liczbie gospodarstw rolnych największą grupę (72,4%) stanowiły gospodarstwa o powierzchni do 5 ha użytków rolnych. Przy znacznym rozdrobnieniu gospodarstw rolnych przeciętna powierzchnia gruntów należących do gospodarstwa rolnego w 2005 r. wynosiła 6,71 ha, w tym użytków rolnych – 5,82 ha [Charakterystyka obszarów... 2010].

Na strukturę przestrzenną obszarów wiejskich składa się wiele czynników. Do najważniejszych zaliczamy: układ działek, układ dróg rolniczych, rozmieszczenie i usytuowanie działek dla poszczególnych gospodarstw, strukturę osadniczą i dostępność oraz położenie względem węzłów komunikacyjnych, środowisko naturalne, warunki społeczno-demograficzne, rolnicze użytkowanie ziemi, strukturę agrarną, a także infrastrukturę techniczną [Kocur-Bera i Dudzińska 2009].

PRZEDMIOT I ZAKRES BADAŃ

Zakres przedmiotowy rozważań zawartych w opracowaniu dotyczy oddziaływania sieci drogowej na przestrzeń rolniczą. Głównymi wskaźnikami, które poddano badaniu są: średnia powierzchnia gospodarstwa, średnia powierzchnia działki w gospodarstwie,

średnia powierzchnia działki rolnej (gruntów ornych, pastwiska, łąki) oraz rozłóg gospodarstw. Wszystkie te wskaźniki obliczono dla stanu przed rozbudową drogi oraz po jej rozbudowie. Do badań wykorzystano informacje uzyskane z Generalnej Dyrekcji Dróg Krajowych i Autostrad, Oddziału w Olsztynie, z Ośrodka Dokumentacji Geodezyjnej i Kartograficznej w Elblągu – Filia w Pasłęku oraz od firmy projektowej TRANSPROJEKT w Gdańsku.

Przedmiotem badań były gospodarstwa indywidualne, na których strukturę użytkowania wpłynęła rozbudowa drogi S22 przebiegającej przez gminę Młynary. Analizie poddano następujące wskaźniki i cechy:

- średnią powierzchnię działki w gospodarstwie;
- średnią powierzchnię działek rolnych (gruntów ornych, łąk i pastwisk);
- rozłóg gospodarstw;
- dojazdy do działek.

Młynary są miastem i siedzibą gminy. Leżą w zachodniej części województwa warmińsko-mazurskiego (powiat elbląski), na wschód od Elbląga (w odległości około 20 km) oraz na południowy wschód (25–30 km) od Zalewu Wiślanego. Gmina Młynary graniczy od zachodu z gminą Milejewo, od północnego zachodu – z gminą Tolkmicko, od północy – z gminą Frombork, od północnego wschodu – z gminą Płoskinia, od wschodu – z gminą Wilczęta, a od południa – z gminą Pasłęk. Powierzchnia gminy wynosi 15 709 ha, w tym obszary leśne stanowią 5652 ha, użytki rolne – 8572 ha, pozostałe obszary (zabudowane, nieużytki oraz wody) – 1485 ha [Miasto i gmina... 2010].

Przez gminę Młynary biegnie droga krajowa nr 50 i projektowana jest droga ekspresowa. Na obu szlakach komunikacyjnych zadbano o wiele urządzeń zapewniających bezpieczeństwo. Projektowana rozbudowa drogi stwarza szanse rozwoju gminie, ponieważ:

- tworzy dostęp do gminy Młynary od strony Elbląga i ze strony krajowej 7;
- jest połączeniem z Kaliningradem – szlak tranzytowy;
- można ją bez większych problemów rozbudować i zmodernizować, gdyż jest otoczona przez grunty Skarbu Państwa (może to wpłynąć na rozwój osadnictwa, lokalizacji nowych firm).

Układ dróg w korytarzu Elbląg–Bezledy (droga nr 509 Elbląg–Młynary–Pieniężno) łączy Młynary z regionalnym i krajowym otoczeniem oraz pełni istotną rolę w lokalnym układzie komunikacyjnym. Stan techniczny dróg na tym szlaku jest zły lub bardzo zły [Decyzja wojewody... 2004]. Ze względu na swój stan techniczny jest on wykorzystywany na niewielką skalę. Lokalizacja względem Zalewu Wiślanego i Pojezierza Iławskiego – gmina Młynary jest oddalona od obu „zagłębi turystycznych” o 15–30 km – sprawia, że obszar ten nie będzie więc zapleczem usługowym czy noclegowym, jednak może stanowić zaplecze turystyczne (krajobraz).

Badania przeprowadzono na odcinku przebudowanej drogi krajowej nr 22, znajdującym się na terenie gminy Młynary. Wymieniony odcinek drogi przechodzi przez obręby Kwietnik, Nowe Monasterzysko, Stare Monasterzysko, Karszewo, Budowo i Kurowo Braniewskie.

Podstawową funkcją przebudowanej drogi jest połączenie budowanej w Rosji drogi do przejścia granicznego Grzechotki–Mamonowo II z siecią dróg krajowych w Polsce. Celem realizacji projektu było: dostosowanie nośności nawierzchni do przenoszenia na-

cisków 11,5 T/óś, podniesienie nośności obiektów inżynierskich do klasy A, zmniejszenie niekorzystnego wpływu transportu na zanieczyszczenie środowiska naturalnego, wzrost bezpieczeństwa ruchu, likwidacja „wąskich gardeł” i poprawa przepustowości. Pełna realizacja inwestycji ma przyczynić się do osiągnięcia następujących celów ogólnych projektu:

- poprawy warunków ruchu drogowego dla tranzytu do Obwodu Kaliningradzkiego i dalej do Litwy, Łotwy i Estonii;
- poprawy warunków ruchu drogowego dla tranzytu w korytarzu Berlin–Kaliningrad;
- poprawy dostępu do portów morskich w Gdańsku i Gdyni;
- rozwoju regionu i połączeń regionalnych poprzez polepszenie poziomu obsługi w dziedzinie transportu;
- bezpieczniejszej infrastruktury;
- poprawy warunków społeczno-ekonomicznych [Decyzja Wojewody... 2004].

W analizowanej gminie Generalna Dyrekcja Dróg Krajowych i Autostrad przejęła (na podstawie decyzji lub wykupując od właścicieli) 69 działek, w tym od osób fizycznych – 25. Badania wskaźników struktury przestrzennej przeprowadzono dla 14 gospodarstw, których powierzchnia zmieniła się w wyniku przebudowy drogi. Pozostałe wykupione działki nie stanowiły gospodarstw rolnych. Dla wszystkich obliczono średnią powierzchnię działki ewidencyjnej, średnią powierzchnię działki rolnej (z podziałem na grunty orne, łąki i pastwiska) oraz rozłóg gospodarstwa. Gospodarstwa składały się średnio z 7 działek (minimalna ilość działek – 1, maksymalna – 22). Średnia powierzchnia badanego gospodarstwa w gminie Młynary wynosiła 19,1900 ha (minimalna – 3,4900 ha, maksymalna – 49,8900 ha). Generalnie podział działki następował na dwie części. Tylko w jednym przypadku GDDKiA była zmuszona wykupić działkę w całości, z uwagi na fakt, iż pozostała jej część nie nadawała się do dalszego racjonalnego użytkowania rolniczego.

Pierwszym etapem badań było obliczenie średniej powierzchni działki w kolejnych gospodarstwach. Analizy dokonano w dwóch okresach: przed podziałem i po podziale. Wyniki zestawiono w tabeli 1.

Jeżeli działki rolne są zbyt drobne, następuje wzrost kosztów korzystania z nich. Prowadzi to także do niewłaściwego wykorzystania gruntów, ponieważ rolnicy są zmuszani do uprawiania działek selektywnie [Niroula i Thapa 2004]. Nadmierne rozdrobnienie działek powoduje negatywne skutki finansowe na konkurencyjnym rynku i nie gwarantuje wystarczających dochodów rolnika [Crecente i in. 2002].

Średnią powierzchnię działki w gospodarstwie (oznaczoną jako R_1) oblicza się za pomocą formuły:

$$R_1 = \frac{\sum P}{n}$$

gdzie:

R_1 – średnia powierzchnia działki w gospodarstwie;

$\sum P$ – suma powierzchni działek w gospodarstwie;

n – liczba działek.

Tabela 1. Średnia powierzchnia działki przed rozbudową drogi i po tej inwestycji
 Table 1. Average area of a plot before and after the road expansion

Oznaczenie gospodarstwa Farm label	R_1 przed rozbudową drogi	R_1 po rozbudowie drogi
	S22 [ha] R_1 before expansion of the road	S22 [ha] R_1 following expansion of the road
A	3,51	3,50
B	1,48	1,47
C	1,23	1,22
D	1,82	1,73
E	4,90	4,81
F	1,51	1,42
G	3,32	3,32
H	6,72	6,68
I	1,74	1,68
J	2,12	2,09
K	1,32	1,28
L	1,96	1,96
M	2,04	2,04
N	1,42	1,34

Źródło: opracowanie własne
 Source: Own study

W drugim etapie obliczono średnią powierzchnię działki rolnej (działka rolna w rozumieniu: ciągły obszar gruntu będący w jednolitym użytkowaniu w obrębie danej działki – gruntów ornych, łąkowych i pastwiskowych), oznaczoną jako R_2 . Do obliczenia wykorzystano dane zawarte w wypisie z ewidencji gruntów i budynków oraz z mapy ewidencyjnej. Wyniki zestawiono w tabeli 2. Wykorzystano następującą formułę:

$$R_2 = \frac{\sum Pi}{n}$$

gdzie:

R_2 – średnia powierzchnia działki rolnej;

$\sum Pi$ – powierzchnia działki rolnej (w rozumieniu jednolitego sposobu użytkowania);

n – liczba działek rolnych.

W tabeli 2 można dostrzec zróżnicowanie powierzchniowe działek rolnych. Maksymalna zmiana powierzchni działek rolnych przed wybudowaniem drogi i po tej inwestycji wynosi 1,2100 ha.

Tabela 2. Wielkość współczynnika R_2 dla badanych gospodarstw rolnych – przed rozbudową drogi i po tej inwestycjiTable 2. R_2 index value for the farms before and after the road expansion

Oznaczenie gospodarstwa Farm label	Stan po rozbudowie drogi – R_2 State following the road rebuilding – R_2			Stan przed rozbudową drogi – R_2 State before the road rebuilding – R_2		
	R [ha]	Ps [ha]	Ł [ha]	R [ha]	Ps [ha]	Ł [ha]
A	1,51	0,74	–	1,74	0,87	–
B	0,90	0,37	0,45	1,07	0,37	0,45
C	0,70	0,45	–	0,74	0,46	–
D	0,64	0,56	0,21	0,67	0,76	0,20
E	1,80	1,85	0,24	1,80	1,85	0,24
F	0,93	0,83	0,18	1,16	0,93	0,14
G	1,35	0,94	0,48	1,40	0,94	0,48
H	2,76	–	–	3,20	–	–
I	1,33	0,35	–	2,54	0,35	–
J	1,19	0,80	0,70	1,37	0,92	0,70
K	1,14	0,41	–	1,36	0,41	–
L	0,77	0,59	0,10	0,77	0,59	0,10
M	1,35	0,88	–	2,02	0,88	–
N	0,77	0,20	–	1,05	0,20	–

Ł – łąki – land under permanent meadows, Ps – pastwiska – pastures, R – użytki gruntowe – grunt orny – designation of cultivation of land – arable land

Źródło: opracowanie własne

Source: Own study

Kolejnym etapem badań było przeanalizowanie przestrzennego rozmieszczenia działek w gospodarstwie, czyli rozłogu. Rozłóg pola charakteryzuje jego obszar, długość, szerokość, wydłużenie, regularność przebiegu granic, przeszkody terenowe występujące na polu, nachylenie itp. Wpływa nie tylko na poziom produkcji, ale także na niektóre koszty uprawy [Harasimowicz 2000].

Kształt rozłogu jest ważną cechą organizacji przestrzennej gospodarstwa. Idealnym kształtem jest kwadrat z ośrodkiem gospodarczym w centrum [Harasimowicz 1996]. Rozłogi rozczłonkowane i nieforemne są mniej korzystne, gdyż powodują duże koszty transportu oraz wysoki nakład czasu (wywóz obornika, zbiory ziemiopłodów, dojazdy maszyn i urządzeń, dowóz lub dojeście pracowników do pracy itp.) oraz duże straty brzegowe na granicach działek. Rozłogi dla poszczególnych gospodarstw są zróżnicowane. Zależą od powierzchni gospodarstwa, rzeźby terenu, jakości gruntów, rozmieszczenia użytków względem ośrodka gospodarczego, rozmieszczenia rowów melioracyjnych, budynków oraz dróg dojazdowych. Konfiguracja rozłogu gospodarstwa może być korzystna gdy odległości poszczególnych działek ewidencyjnych od siedliska są niewielkie, wielkość działek jest duża, a kształt ich granic regularny. Rozłóg jest natomiast niekorzystny gdy

powierzchnia, którą zajmuje gospodarstwo ma kształt wydłużony lub nieforemny, a pola położone są w dużej odległości od siedliska, zaś dojazd do nich jest czasochłonny i niewygodny. Jeżeli wartość rozłogu jest niska, świadczy o tym, że działki położone są w pobliżu siedliska. Najkorzystniejsza sytuacja występuje gdy działki tworzą zwarte gospodarstwo, a długość granic zewnętrznych gospodarstwa jest minimalna (kształt działek zbliżony do kwadratu lub prostokąta). Wtedy dostęp od działki siedliskowej do pozostałych działek jest łatwy, a co za tym idzie strata czasu na dojazd z jednej działki do drugiej – mała. Jeżeli działki jednego właściciela przylegają do siebie i nie są oddzielone żadną przeszkodą, np. rowem, to właściciel ma możliwość przemieszczania się między nimi bezpośrednio, bez korzystania z drogi publicznej. W takich przypadkach przyjęto założenie, że przejeżdża on z jednej działki na drugą nie korzystając z drogi. W sytuacji gdy działki są rozproszone po kilku obrębach, ich granice nieregularne, a kształt działek wydłużony, wartość wskaźnika rozłogu jest wysoka.

W sytuacjach gdy ze względu na topografię terenu, rozproszenie gruntów oraz ich rozdrobnienie poprzez dziedziczenie struktura przestrzenna gruntów została nadmiernie rozdrobniona, należy przeprowadzić scalenie gruntów [Coelho i in. 2001].

Do obliczenia rozłogu wykorzystano formułę Moszczeńskiego, w której założono, że kwadrat jest figurą optymalną. Walorem tego wzoru jest uzyskanie wskaźnika oceny ukształtowania terytorium gospodarstwa przestrzennego w postaci jednej liczby, a wadą – brak ujęcia oddziaływania rozłogu na wyniki ekonomiczne gospodarstwa.

$$U = \frac{(O \cdot d_{sr})}{(1,53 \cdot P)}$$

gdzie:

U – współczynnik ukształtowania rozłogu gruntów badanego gospodarstwa;

O – suma obwodów działek w gospodarstwie;

d_{sr} – średnia ważona powierzchnią działek odległość od zagrody do działki, liczona w hektometrach po trasach dojazdowych;

P – powierzchnia gospodarstwa;

1,53 – uproszczenie stosowane we wzorze Moszczeńskiego, które zakłada, iż najlepszy kształt ma rozłóg w postaci kwadratu z ośrodkiem gospodarczym w środku geometrycznym.

Do obliczenia obwodów działek oraz odległości od działki siedliskowej do pozostałych działek wchodzących w skład gospodarstwa wykorzystano program Microstation. Wyniki zestawiono w tabeli 3. Ukazują sytuację poszczególnych gospodarstw. Najniższy wskaźnik wykazało gospodarstwo $H - 1,76$ – przed wybudowaniem drogi i $1,92$ – po jej wybudowaniu. Gospodarstwo to ma dobry, jednolity rozłóg i składa się z niewielkiej liczby blisko siebie położonych działek. Najwyższy wskaźnik rozłogu ma z kolei gospodarstwo D . Przyczyną tego jest duża liczba rozproszonych działek, które położone są aż w trzech obrębach. Wpływa to niekorzystnie na prowadzenie prac rolniczych poprzez utrudniony i daleki dostęp do działek.

Tabela 3. Wartość współczynnika rozłogu (U) dla poszczególnych gospodarstw przed rozbudową drogi i po jej rozbudowieTable 3. Land use distribution index (U) for individual farms, before and after the road expansion.

Oznaczenie gospodarstwa Farm number	U przed wybudowaniem drogi S22	U po wybudowaniu drogi S22
	U value before the road rebuilding	U value after the road rebuilding
<i>A</i>	19,60	19,69
<i>B</i>	16,76	17,06
<i>C</i>	57,52	56,75
<i>D</i>	122,64	123,84
<i>E</i>	11,83	12,28
<i>F</i>	29,10	30,76
<i>G</i>	96,60	97,25
<i>H</i>	1,76	1,92
<i>I</i>	7,21	6,58
<i>J</i>	31,97	33,58
<i>K</i>	42,04	40,77
<i>L</i>	10,37	10,59
<i>M</i>	3,91	3,91
<i>N</i>	14,64	14,88

Źródło: opracowanie własne
Source: Own study

WNIOSKI KOŃCOWE

Z przeprowadzonych badań wynika, iż rozbudowa czy modernizacja drogi nie zawsze negatywnie wpływa na strukturę przestrzenną gminy, przez którą przebiega. Mimo że rozbudowa drogi S22 w gminie Młynary zmniejszyła liczbę gruntów rolnych aż o 7,4707 ha, nie naruszyła znacznie ani średniej powierzchni w gospodarstwie, ani średniej powierzchni działki rolnej, a także rozłogu. Te elementarne wskaźniki są bardzo ważne, a zarazem dają dość dobry obraz zmian strukturalnych występujących na danym terenie. To głównie charakter rozbudowy (pas drogowy był poszerzany, nie był prowadzony nowym korytarzem) nie spowodował zmian w strukturze przestrzennej badanej gminy.

W każdym przypadku rozbudowy drogi należy pamiętać także o innych oddziaływaniach, zarówno negatywnych (zanieczyszczenie powietrza, wahania poziomu wód, hałas, wibracje itp.), jak i pozytywnych (poprawa komfortu, szybkości przemieszczania się do punktu docelowego, a także mniejsze wydatki związane z eksploatacją auta na badanym odcinku drogi).

PIŚMIENNICTWO

- Charakterystyka obszarów wiejskich w 2005 r. Główny Urząd Statystyczny. Urząd Statystyczny w Olsztynie, www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/olsz/ASSETS_charakterystyka_w_2005.pdf, dostęp: 14.07.2010.
- Coelho J.C., Pinto P.A., Mira da Silva L., 2001. A systems approach for the estimation of the effects of land consolidation projects (LCPs): a model and its application. *Agricultural Systems* 68, 179–195.
- Crecente R., Alvarez C., Fra U., 2002. Economic, social and environmental impact of land consolidation in Galicia. *Land Use Policy* 19, 135–147.
- Decyzja Wojewody Warmińsko-Mazurskiego nr – Młyn/1/04 z 29.03.2004 r. w sprawie ustalenia lokalizacji drogi dla inwestycji polegającej na budowie drogi krajowej nr 22 Elbląg–Granica Państwa odcinek III Elbląg–Chruściel od km 388+105 do km 415+905 wraz z przebudową i remontem obiektów inżynierskich, przebudowa infrastruktury technicznej na działkach położonych w gminie miejskiej Elbląg, w gminie Elbląg, w gminie Milejewo, w gminie Młynary.
- Harasimowicz S., 1996. Organizacja terytorium gospodarstwa rolnego. Wydawnictwo AR w Krakowie, 94.
- Harasimowicz S., 2000. Ekonomiczna ocena rozłogu gruntów gospodarstwa rolnego. Wydawnictwo AR w Krakowie, 115.
- Kocur-Bera K., 2010. Specyfika wybranych oddziaływań sieci drogowej na otaczającą przestrzeń. *Acta Sci. Pol., Administratio Locorum* 9(2), 90–100.
- Kocur-Bera K., Dudzińska M., 2009. Zmiany struktury gruntów po wejściu do UE na przykładzie powiatu lidzbarskiego. *Ogólnopolska Konferencja z cyklu: „Nowe tendencje w teorii i praktyce zarządzania obszarów wiejskich”*, nt.: *Rozwój obszarów wiejskich – stan obecny i perspektywy*, Puławy.
- Miasto i gmina Młynary. Młynary Urząd Miasta i Gminy, <http://www.mlynary.pl/index.php?menu=2>, dostęp: 22.11.2010.
- Morawska A., Żelazo J., 2008. Oddziaływanie dróg na środowisko i rola postępowania w sprawie OOS na przykładzie planowanej drogi krajowej. *Przegląd Naukowy Inżynieria i Kształtowanie Środowiska* XVII, 4(42), 95–109.
- Niroula G.S., Thapa G.B., 2004. Impacts and causes of land fragmentation, and lessons learned from land consolidation in South Asia. *Land Use Policy* 22, 358–372.

THE EFFECT OF REBUILDING OF THE TRUNK ROAD S22 ON THE SPATIAL STRUCTURE OF THE COMMUNE OF MŁYNARY

Abstract. This paper deals with the effect that road infrastructure has on the spatial structure of agricultural farms. Such indices were examined as average farm area, average area of a plot, average area of an agricultural plot and land use distribution in a farm. Despite the common notion that road construction investments disturb the existing structure in each case, it may be claimed in this case that the road expansion has not had any significant negative effect. The benefits for road users have been much greater.

Key words: road infrastructure, the effect of roads on spatial structure of villages and farms

Zaakceptowano do druku – Accepted for print: 1.03.2011

Magdalena Nowak-Rząsa

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ROLA PARTYCYPACJI SPOŁECZNEJ W KSZTAŁTOWANIU TERENÓW ZIELENI MIASTA

Streszczenie. Właściwie zlokalizowane w mieście tereny zieleni powinny stanowić system, który jest ze sobą powiązany przestrzennie poszczególnymi funkcjami. Lokalizacja w mieście terenów zieleni ściśle wynika z uwarunkowań przyrodniczych. Dążyć należy do tego, by zieleń tworzyła układ, z którego mieszkańcy mogą swobodnie korzystać. Zieleń powinna być elementem urozmaicającym krajobraz, stanowić miejsce spotkań i integrować społeczeństwo. W zagospodarowywaniu i rewaloryzacji terenów zieleni powinno się uwzględniać potrzeby mieszkańców. Celowi temu służy partycypacja społeczna. W Polsce partycypacja społeczna jest stosowana rzadko. W artykule przedstawiono przykłady trzech warszawskich parków (Park nad Balatonem, Park Znicza, Park Obwodu Praga Armii Krajowej), w czasie tworzenia których mieszkańcy współdecydowali.

Słowa kluczowe: tereny zieleni, parki publiczne, partycypacja społeczna

WSTĘP

Współczesne miasto podlega ciągłym przekształceniom przestrzennym. Intensywny jego rozwój inwestycyjny wiąże się ze zmniejszającą się ilością terenów otwartych. Jako tereny otwarte należy rozumieć wszystkie obszary, które nie są zajęte zabudową i infrastrukturą [Cieślak 2004].

Do terenów otwartych można więc zaliczyć [Cieślak 2004]:

- tereny zieleni;
- tereny wolne (np. nieużytki);
- wody powierzchniowe;
- tereny inne (np. tereny sportowe niezielone).

Pojęcia tereny zieleni i tereny otwarte są często używane w literaturze zamiennie. Tereny otwarte kształtują przestrzeń miasta, stanowią o jego uroku. Dlatego ważne jest, by społeczeństwo miało swój udział w ich tworzeniu i zagospodarowaniu. Jest to tzw. partycypacja społeczna w procesie zmian w kształtowaniu i zagospodarowaniu przestrzeni.

Mieszkańcy będą zaangażowani w sprawy lokalne, jeżeli [Hausner 1999]:

- pozna się ich problemy;
- pozna się ich preferencje dotyczące sposobu rozwiązania problemów oraz gotowość do zaangażowania w te działania;
- wyjaśni się im przyczyny i skutki problemu oraz przedstawi się możliwe sposoby jego rozwiązania.

Konsultacje społeczne są prowadzone rzadko. Powodami niechęci do tego typu działań są:

- problem dobrania „grupy reprezentacyjnej” – wypowiedzieć powinni się wszyscy zainteresowani,
- problem braku czasu – zlecający konsultacje powinni mieć zarezerwowany czas na ich przeprowadzenie,
- problem wysokich kosztów – istnieją metody konsultacji drogie i tanie, należy dążyć do porównania wartości konsultowanego przedsięwzięcia z kosztami konsultacji,
- problem nierealnych oczekiwań – istnieje przeświadczenie, że trudno będzie spełnić oczekiwania społeczne,
- problem braku zainteresowania – ludzie nie interesują się konsultacjami, bo nie mają na to czasu bądź poruszany problem nie jest dla nich ważny,
- problem braku umiejętności prowadzenia konsultacji – dobrze przeprowadzone konsultacje wymagają pracy przygotowanych do tego rodzaju przedsięwzięć osób.

Planowanie i zarządzanie terenami zieleni to zagadnienia szczególnie ściśle powiązane z ideą partycypacji społecznej. Najczęściej partycypacja dotyczy placów zabaw dla dzieci i zieleni osiedlowej bądź parków.

Tereny zieleni w miastach ogólnie nie przynoszą przeliczalnego na pieniądź zysku, a ich zarządzanie i utrzymanie obciążają budżet miasta.

PARTYCYPACJA SPOŁECZNA PRZY TWORZENIU STUDIUM UWARUNKOWAŃ I KIERUNKÓW ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO GMINY I MIEJSCOWEGO PLANU ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO

Zgodnie z Ustawą z 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym [Dz.U. nr 80, poz. 717 z późn. zm.] udział społeczeństwa przy kształtowaniu ładu przestrzennego jest zagwarantowany przez:

- wnioski do projektu studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy (art. 11 pkt 1),
- uczestnictwo w dyskusji publicznej nad rozwiązaniami przyjętymi w projekcie studium (art. 11 pkt 10),
- uwagi dotyczące projektu studium wyłożonego do publicznego wglądu (art. 11 pkt 11),

- wnioski do projektu planu miejscowego (art. 17 pkt 1),
- uczestnictwo w dyskusji publicznej nad rozwiązaniami przyjętymi w projekcie planu miejscowego (art. 17 pkt 9),
- uwagi do projektu planu miejscowego wyłożonego do publicznego wglądu (art. 18).

Wójt, burmistrz lub prezydent miasta po podjęciu przez radę gminy uchwały o przystąpieniu do sporządzania studium ogłasza w prasie miejscowej oraz przez obwieszczenie o podjęciu uchwały o przystąpieniu do sporządzenia studium, określając formę, miejsce i termin składania wniosków dotyczących studium, nie krótszy niż 21 dni od dnia ogłoszenia (art.11 pkt 1). W przypadku miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego jest analogicznie (art. 17 pkt 1).

Osoby fizyczne i prawne, jednostki organizacyjne nieposiadające osobowości prawnej mogą wносить wnioski do studium lub planu miejscowego. W przypadku studium uwagi mogą zawierać krytykę projektu, popierać go lub też wskazywać kierunki rozwiązań alternatywnych. W przypadku planów miejscowych (art. 18 pkt 1 ustawy) – składane uwagi muszą być wyrazem krytyki lub wskazywać kierunki rozwiązań alternatywnych. Uwagi mogą dotyczyć tylko projektu planu w postaci, w której został on wyłożony do publicznego wglądu. Złożone uwagi są rozpatrywane, ale nie muszą być uwzględniane podczas wprowadzania zmian do projektu planu miejscowego, a organ je rozpatrujący nie ma obowiązku uzasadniania swych decyzji.

METODY PARTYCYPACJI SPOŁECZNYCH

Informacje społeczne można zbierać w różny sposób: sporządzać analizy informacji zwrotnych, urządzać dni otwarte, pokazy, wystawy, prowadzić wywiady indywidualne lub grupowe, a także badania obserwacyjne i warsztaty projektowe.

Analiza informacji zwrotnych jest to metoda polegająca na zachęcaniu społeczeństwa do wyrażania opinii i komentarzy na tematy przedstawionych propozycji. Głównymi jej zaletami jest uzyskiwanie bezpłatnych informacji na temat badanego problemu, a wadą mała reprezentatywność badanych opinii.

Dni otwarte, pokazy, wystawy – metody tego typu należą do najciekawszych i towarzyszą często dyskusjom i prezentacjom. Powinny mieć luźną formę, by zachęcić ludzi do udzielania informacji. Miejsce i czas realizacji tej metody powinny być odpowiednio dobrane (czas wolny od pracy i miejsce zachęcające do spotkania).

Wywiady indywidualne [Pawłowska 2010] są prowadzone wg określonego scenariusza. W wywiadzie mogą występować pytania otwarte, a także mogą być określone tematy do rozmowy. Wywiad indywidualny jest metodą pracochłonną i zajmuje wiele czasu w porównaniu z ankietą, przez co jest narzędziem kosztownym i przez to rzadko stosowanym. W ten sposób bada się tylko ważne dla sprawy opinie pojedynczych osób. Efektem wywiadu muszą być konkretne wnioski uzyskane na dany temat.

Wywiad grupowy – metoda ta jest odpowiednia, gdy istnieje potrzeba przedyskutowania wybranych kwestii i uzyskania wiedzy o poglądach i potrzebach specyficznych grup społecznych, trudnych do ustalenia w tradycyjnych badaniach na grupie reprezentatywnej. W metodzie tej ponoszone są większe koszty i konieczne jest znalezienie

specjalistów do przeprowadzenia wywiadów. Wywiad grupowy powinien być przygotowany wg scenariusza i prowadzony przez doświadczonego moderatora. Najlepszą formą zapisu informacji jest filmowanie lub nagrywanie. Wywiad grupowy jest metodą kosztowną.

Badania obserwacyjne polegają na obserwowaniu miejsc, które mają być projektowane. Są stosowane przy zmianie sposobu zagospodarowania terenu, ale bez zasadniczej zmiany funkcji.

Warsztaty projektowe polegają na pracy w małych grupach. Grupy konkurują między sobą, celem jest stworzenie najlepszego projektu. Celem głównym warsztatów jest uzyskanie inspiracji projektowej.

WYBRANE PRZYKŁADY PARTYCYPACJI SPOŁECZNEJ PRZY TWORZENIU PARKÓW MIEJSKICH NA PRZYKŁADZIE M. ST. WARSZAWY

Park nad Balatonem

Park nad Balatonem [Lisicki 2011] położony jest na terenie Goławia i zajmuje powierzchnię powyżej 7 ha.

Mieszkańcy zaproponowali osiem najważniejszych elementów, które miały pojawić się nad jeziorkiem. Ludzie przede wszystkim chcieli zieleni – posadzono 160 drzew i 4 tys. krzewów. Zaplanowano alejki do spacerowania i kawiarnię nad wodą z tarasem i dachem z roślinnością. W parku jest plac zabaw z zabawkami w kształcie okrętów i metalową tubą do zjeżdżania, wodna kaskada z wodospadem, ścieżką rowerową, ścieżką zdrowia i boiskiem do siatkówki plażowej. Koszty przebudowy parku wyniosły 10 mln zł.

Park Znicza

Park Znicza [Niepiekło 2011] położony jest na Grochowie, między ulicami Znicza, Łukiskiej, Bełżeckiej i Filomatów. Zajmuje powierzchnię 2 ha. Główną jego atrakcją jest podświetlana fontanna, na której zamontowano specjalny zegar – wypływająca z dyszy woda wskazuje aktualną godzinę. W parku znajdują się dwa place zabaw – jeden z nich przeznaczony jest dla dzieci do drugiego roku życia (są w nim zamontowane specjalne karuzele i małe zjeżdżalnie), a drugi dla starszych dzieci. Park jest ogrodzony i ma ochronę. Koszty jego rewitalizacji wyniosły 5,5 mln zł.

Park im. Obwodu Praga Armii Krajowej

Park [Miasto Stołeczne Warszawa... 2011] położony jest w dzielnicy Praga Południe i ograniczony ulicami: Grochowską, Podskarbińską, Kobielską i Weterynaryjną. Zajmuje powierzchnię 3,46 ha. Jest ogrodzony i chroniony, znajdują się w nim dwa place zabaw dla dzieci, urządzenie linowe do wspinaczki dla młodzieży oraz ogólnodostępne boisko wielofunkcyjne i fontanna. Atutami parku są różne gatunki i odmiany zarówno drzew (modrzew japoński, sosna czarna, choina kanadyjska, klon czerwony, kasztanowiec czerwony, brzoza pożyteczna, buk pospolity, dąb czerwony), jak i krzewów (jałowce, cisy, derenie, irgi, forsycje, berberysy, tawuły, lilaki) oraz klonowy starodrzew. Dzięki temu, że w ciągu roku są wykonywane 3-krotne nasadzenia kwiatów sezonowych oraz posadzono różnorodne krzewy, które kwitną od wczesnej wiosny do jesieni, krzewy ozdobne

o kolorowych liściach i pędach, można podziwiać park przez cały sezon wegetacyjny. Koszty rewitalizacji parku wyniosły ok. 4,7 mln zł.

PODSUMOWANIE

Partycypacja społeczna jest niezbędnym narzędziem do tworzenia przestrzeni wspólnego miasta. Mimo wysokich kosztów, jakie często muszą być ponoszone, jest procesem, który się opłaca. Zadowolenie mieszkańców miast wypoczywających wśród zieleni jest bowiem wartością bezcenną. Partycypacja powinna być powszechnie stosowana i stanowić niezbędny warunek społecznej akceptacji podejmowanych decyzji. Integruje społeczność lokalną i identyfikuje ją z miejscem zamieszkania.

Obszary wypoczynku będą atrakcyjne dla poszczególnych grup użytkowników (np. z uwzględnieniem wieku, sprawności czy upodobań), jeżeli zaplanowane będą różne formy wypoczynku. Każda grupa wiekowa społeczeństwa ma inne potrzeby. Rodzice z małymi dziećmi szukają terenów bezpiecznych, wyposażonych w parki i place zabaw, usytuowanych w bezpośrednim sąsiedztwie miejsca zamieszkania. Dzieci starsze potrzebują różnorodnych sposobów rekreacji (np. siatkówka, koszykówka, tenis, badminton, piłka nożna, skatepark). Miejsca wypoczynku powinny oprócz terenów sportowych i placów zabaw zapewniać także inne atrakcje – mogą być miejscem pikników, spotkań teatralnych, koncertów itp.

Zakres konsultacji społecznych przy zagospodarowaniu terenów zieleni powinien dotyczyć:

- preferowanych form i miejsc wypoczynku (wyposażenia w określone urządzenia rekreacyjne i sportowe),
- wyposażenia w małą architekturę i miejsca sanitarne,
- określenia rodzaju i ilości zieleni, jej utrzymania, zakresu bieżącej pielęgnacji,
- określenia rodzaju nawierzchni, ścieżek spacerowych,
- sposobów zapewnienia bezpieczeństwa.

THE ROLE OF SOCIAL PARTICIPATION IN THE PLANNING AND MANAGEMENT OF URBAN GREEN AREAS

Abstract. Well-planned and optimally distributed urban green areas should form a functionally interconnected system. The location of green spaces in the city is determined by the specific environmental conditions of the area. Urban green spaces should be easily accessible to all inhabitants, they should add diversity to the local landscape, serve as meeting places and support social integration. The needs of local communities have to be taken into account in the process of green space planning. In view of the above, active community participation is an important consideration. However, the social participation approach to green area management remains rare in Poland. The paper discusses local community participation in the establishment of three parks in Warsaw (Park nad Balatonem, Park Znicza, Park Obwodu Praga Armii Krajowej).

Key words: green areas, public parks, social participation

PIŚMIENICTWO

- Cieślak I., 2004. Analiza układu i struktury terenów otwartych w aspekcie kreowania wartości przestrzeni na przykładzie miasta Olsztyn (rozprawa doktorska) UWM, Olsztyn, Katedra Planowania i Zagospodarowania Przestrzennego.
- Komunikacja i partycypacja społeczna, 1999. Red. J. Hausner, Kraków.
- Lisicki G., Gocław ma nową wizytówkę. Park nad Balatonem otwarty! Gazeta.pl Warszawa, http://warszawa.gazeta.pl/warszawa/1,34889,8627041,Goclaw_ma_nowa_wizytowke_Park_nad_Balatonem_otwarty_.html, dostęp: 29.03.2011 r.
- Miasto Stołeczne Warszawa. Park im. Obwodu Praga Armii Krajowej (OPAK), <http://zielona.um.warszawa.pl/tereny-zielone/park-im-obwodu-praga-armii-krajowej-opak>, dostęp: 29.03.2011 r.
- Niepiekło R., Park Znicza po liftingu. Naszemiasto.pl., <http://warszawa.naszemiasto.pl/archiwum/1846572,park-znicza-po-liftingu,id,t.html>, dostęp: 29.03.2011 r.
- Ustawa z 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. nr 80 poz. 717 z późn. zm.).
- Zanim wybuchnie konflikt. Idea i metody partycypacji społecznej w ochronie krajobrazu i kształtowaniu przestrzeni, Jak?, t. B, 2010. Red. K. Pawłowska, Fundacja Partnerstwo dla środowiska, Kraków.

Zaakceptowano do druku – Accepted for print: 29.09.2011

ZBIOROWISKA SYNANTROPIJNE – NIEDOCENIONY POTENCJAŁ WSPÓŁCZESNYCH MIAST

Ewa Trzaskowska

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II w Lublinie

Streszczenie. We współczesnych miastach pomimo coraz większych zdobyczy techniki (sprawne systemy oczyszczania powietrza, wody itp.) i udogodnień służących człowiekowi deficytowym towarem staje się zieleń. I to zarówno ta stworzona i utrzymywana przez człowieka, jak i naturalna, poprzez którą mamy kontakt z przyrodą. W tym kontekście rzadko pojawia się występująca często w miastach roślinność spontaniczna, najczęściej nieakceptowana przez mieszkańców. Jej zróżnicowanie i pojawianie się tam gdzie z występowaniem mają trudności inne rośliny jest niedocenianym atutem, a jej obfita obecność stanowi potencjał miast. Tym bardziej, że pogarszające się warunki życia w mieście wymagają poprawy tej sytuacji. Konieczne jest wdrażanie przyjętej również przez Polskę idei zrównoważonego rozwoju. W związku z tym warto zastanowić się nad wykorzystaniem roślinności synantropijnej w systemie terenów zieleni. W pracy, na przykładzie Lublina, przedstawiono analizę możliwości zachowania i wykorzystania roślinności synantropijnej oraz korzyści, jakie z tego mogą wynikać.

Słowa kluczowe: zbiorowiska synantropijne, tereny zieleni, analiza SWOT

WPROWADZENIE

Od wielu lat wzrasta liczba mieszkańców miast, co prowadzi do zabudowy terenów otwartych, a przez to także terenów zieleni. Brak zieleni z kolei wpływa zarówno na samopoczucie fizyczne, jak i psychiczne człowieka. Wobec tego pojawia się zadanie poprawy warunków życia mieszkańców, tak aby zrekompensować braki zieleni oraz zachować resztki ekosystemów miejskich. W wielu miastach znaczącym elementem systemu zieleni są tereny porośnięte przez zbiorowiska synantropijne. Na tę sytuację ma także wpływ brak środków finansowych w budżecie miasta na utrzymanie terenów zieleni. W efekcie miasta charakteryzuje duży potencjał ekologiczny. Z drugiej strony niewłaściwe gospodarowanie terenami przyczynia się do zabudowy miejsc wartościowych pod względem

biologicznym, korytarzy przewietrzających, pomimo że do zagospodarowania pozostają tereny np. przemysłowe. Nieznajomość praw ekologicznych oraz elementów budujących taki system prowadzi do niszczenia ciągłości systemu przyrodniczego miast i występujących powiązań. Warto zastanowić się, jak wykorzystać roślinność spontaniczną w tworzeniu strategii zagospodarowania miast zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju. Według tych zasad zachowywane są walory ekologiczne i korzystne warunki do życia mieszkańców z uwzględnieniem nie tylko warunków higienicznych, ale również potrzeby wypoczynku i estetyki. Zachowana jest także racjonalna gospodarka materiałowa i zarządzanie finansami. Problem wykorzystania i stosowania roślinności synantropijnej w miastach m.in. do tworzenia terenów zieleni nie jest nowy, sygnalizowali go m.in. Jancecki [1983], Obidziński [1999], Kęsicka i Kęsicki [2007]. Stąd w artykule analiza możliwości ich zastosowania.

MATERIAŁY I METODY

Celem pracy była analiza możliwości wykorzystania roślinności synantropijnej w mieście zrównoważonym. W związku z tym, że każde miasto charakteryzuje się specyficznymi warunkami fizjograficznymi, społecznymi, gospodarczymi czy ekologicznymi, ocenie poddano wybrane miasto – posłużono się przykładem Lublina. Analizowano warunki przyrodnicze, zróżnicowanie terenów zieleni kultywowanej i terenów otwartych. Na podstawie przeprowadzonych badań i dostępnej literatury określono występowanie oraz zróżnicowanie zbiorowisk synantropijnych. Oceniono znaczenie roślinności synantropijnej w miastach i możliwości zastosowania roślin synantropijnych na terenach zieleni. Określono mocne i słabe strony oraz szanse i zagrożenia możliwości zachowania i wykorzystania roślinności synantropijnej oraz korzyści, które z tego mogą wynikać dla miasta. W tym celu posłużono się przyjętą z metod marketingowych analizą SWOT. Opracowując tę część wykorzystano materiały niepublikowane np. studium rozwoju miasta.

CHARAKTERYSTYKA MIASTA I TERENÓW ZIELENI

Lublin jest największym polskim miastem położonym po wschodniej stronie Wisły i jednocześnie stolicą województwa. Jest to miasto uniwersyteckie, w którym znajduje się pięć dużych i kilka mniejszych uczelni. Zamieszkuje go ponad 350 tys. mieszkańców, a powierzchnia w granicach administracyjnych wynosi 147,55 km². Obecnie nie ma tu większych zakładów przemysłowych. Miasto położone jest na wzgórzach lessowych i pagórkach kredowych pomiędzy dolinami trzech rzek oraz nad Zalewem Zemborzycyckim, co determinuje jego walory krajobrazowe. Szczególną rolę w kształtowaniu warunków przyrodniczych Lublina odgrywa dolina rzeki Bystrzycy, która rozcina jego obszar na dwie części różniące się ukształtowaniem i zagospodarowaniem [Stochlak 1993]. Wraz z rozwojem miasta obserwowane są coraz większe zmiany w wyglądzie elementów naturalnych i w ukształtowaniu terenu oraz przeobrażanie się stosunków wodnych, co wpły-

nęło na nieodwracalne zmiany biotopów występujących w obrębie miasta i przyczyniło się do zniekształcenia występujących tu niegdyś zbiorowisk.

Poza zielenią naturalną można wyróżnić również zielen kształtowaną przez człowieka. Należą do niej m.in. parki, skwery, zieleńce, cmentarze, ogrody działkowe, zielen zakładowa, osiedlowa i dydaktyczna oraz: pola, łąki, pastwiska, lasy. W Lublinie występuje 14 parków, ponad 50 skwerów i zieleńców, 11 cmentarzy oraz 45 ogrodów działkowych stałych i 4 czasowe [Stochlak 1993]. Parki, place, skwery i zieleńce mają małe powierzchnie i położone są w dużym rozproszeniu. Są zaniedbane, wymagają rewaloryzacji, modernizacji i przebudowy drzewostanu, a nade wszystko dostosowania programu do współczesnych potrzeb. Cmentarze w większości są pozbawione zróżnicowanej zieleni i raczej przypominają betonowe pustynie. Pomimo tego, że zwiększa się liczba mieszkańców, terenów zieleni przybywa bardzo mało, a część istniejących znajduje inne przeznaczenie. Maleje powierzchnia pól uprawnych, które ze względu na małą opłacalność produkcji rolnej są odłogowane, a w dalszej kolejności zabudowywane. Dochodzi do zagęszczania zabudowy wielorodzinnej na starszych osiedlach i do koncentracji nowych bloków na niewielkich powierzchniach. Pozbawienie obszarów zabudowanych zieleni i przestrzeni otwartych oznacza odebranie człowiekowi jego naturalnego środowiska, uniemożliwia wypoczynek oraz utrudnia oczyszczanie się środowiska miejskiego, co stanowi zagrożenie dla zdrowia i życia człowieka.

W rozwiązywaniu tych problemów nie pomaga działalność władz lokalnych, która ma charakter krótkookresowy, związany z kalendarzem wyborczym. Brakuje również nacisku ze strony mieszkańców na rozbudowę terenów zieleni oraz ochronę przyrody [Trzaskowska i Sobczak 2007]. Istnieje za to duża presja inwestorów, wyprzedzających działania planistów, co przyczynia się do pogorszenia warunków ekologicznych, a także zabudowy terenów cennych pod względem przyrodniczym oraz dla zachowania korzystnych warunków do życia ludzi.

CHARAKTERYSTYKA ZBIOROWISK SYNANTROPIJNYCH

Poza resztkami zdegradowanej przyrody i roślinności nasadzonej na siedliskach powstałych w wyniku antropopresji, takich jak pola uprawne, brzozy dróg, nasypy kolejowe, osiedla, rozwijają się zbiorowiska synantropijne. Duży udział mają w nich gatunki obce, świadomie bądź nieświadomie zawleczone przez człowieka. Roślinność ta przystosowała się do specyficznych warunków środowiskowych. Wyróżnia się dużą odpornością na warunki miejskie, a do tego różnorodnością i bogactwem florystycznym. Zbiorowiska zwykle tworzą niewielkie płyty, stanowiąc swego rodzaju naturalne mikrokrajobrazy. Roślinność w obrębie miasta nie jest uporządkowana według jednego wzorca. Grupowanie się zbiorowisk warunkowane jest zarówno przez formy użytkowania terenu, jak i naturalną zmienność siedlisk. Ze względu na przekształcone warunki siedliskowe w centrum rozróżniamy roślinność głównie ze względu na dominującą formę zagospodarowania, na przedmieściach większe znaczenie ma siedlisko. Na przedmieściach, przy granicach mamy do czynienia głównie z roślinnością segetalną, zaliczamy do niej *Vicetum tetraspermae*, zespół pojawiający się w uprawach zbożowych, *Echinochloo-Setarietum*

i *Galinsogo-Setarietum* w ogrodach i uprawach okopowych. Ze względu na kurczenie się terenów uprawowych lub ich ugorowanie, a także z powodu stosowania dużych ilości środków chwastobójczych wspomniana roślinność jest coraz rzadsza, a rośliny synantropijne występują najczęściej na miedzach i brzegach pól, gdzie trudno jest wykonywać zbiegi agrotechniczne. Inna grupa zbiorowisk segetalnych (*Chenopodietum strict*, *Chenopodio rubri-Atrplicitum patule*, *Erigeronto-Lactucetum*, *Sisymbrietum loeseli*, *Tussilaginetum*), związana z pierwszą falą zasiedlania terenów ruderalnych, pojawiająca się na wykopach, terenach budowlanych, wysypiskach ziemi i gruzu, także uległa znacznemu zubożeniu ze względu na inne standardy budowlane, brak masowego budownictwa. Podobny zasięg wykazują występujące okresowo zbiorowiska z pieprzycznikiem gruzowatym *Lepidum ruderales* zajmujące niewielkie powierzchnie między płytami chodnikowymi, kostką tuż przy jezdniach czy na wybrukowanych wysepkach oddzielających pasy jezdni. Te jednak niszczone są przez zabiegi porządkujące. Wyjątkiem są dwa zespoły: *Urtico-Malvetum* oraz *Hordeetum murini* tworzące małe, kilkumetrowe płyty, na trawnikach miejskich śródmieścia oraz starszych dzielnic i osiedli (Kalinowszczyzna, Bronowice, Tatary, LSM).

Największą grupę zbiorowisk stanowią trwale zbiorowiska ruderalne pojawiające się niemal na wszystkich siedliskach i tworzące mozaikę ze zbiorowiskami segetalnymi. Od lat obserwowane jest powstawanie zbiorowisk ruderalnych na terenach przemysłowych, kolejowych, które jeszcze nie znalazły przeznaczenia, ale także na terenach zieleni urządzonej, którymi są trawniki czy runo parkowe. Rozprzestrzenianie się zbiorowisk ruderalnych jest ograniczane przez funkcjonowanie i eksploatację systemu technicznego miasta (infrastruktura drogowa, budownictwo) lub procesy celowego kształtowania pokrywy roślinnej (np. tworzenie parków). Najważniejszym pod względem roli przestrzennej zespołem z tej grupy jest *Artemisio-Tanacetetum*. Zbiorowisko to charakteryzuje się bogactwem gatunkowym oraz największą produkcją biomasy i tlenu. Zajmuje duże areale niemal w każdej dzielnicy miasta. Znaczący udział ma *Bunietum orientalis*, towarzyszy on szlakom komunikacyjnych wschodniej części Lublina i obserwowany jest na trawnikach wzdłuż Bystrzycy. Porównywalny udział w miejscach zaniedbanych np. w starych parkach, sadach, terenach nadrzecznych ma zespół *Urtico-Aegopodietum*.

Coraz większy udział ma zbiorowisko *Cardario drabe-Agropyretum repentis* pojawiające się przy drogach prowadzących przez centrum, jak i trasach wylotowych. Znaczący udział w Lublinie ma zbiorowisko z kolcowojem *Lycium barbarum*, związane nieodłącznie z lubelskimi wzgórzami. Wraz z nim skarpy porasta *Chelidonio-Robinetum*. Na uwagę zasługuje zbiorowisko z rdestem ostrokończystym *Reynoutria japonica*, które zwiększa swój zasięg, głównie dzięki człowiekowi.

Mniej znaczący udział w przestrzeni miasta, choć stanowią zróżnicowaną grupę, mają związane z wodami: *Urtico-Calystegietum*, *Calystegio-Eupatorietum*, zbiorowisko z *Impatiens glandulifera* oraz występujące na śmietniskach, przyplóciach i przydrożach: *Leonuro-Ballotetum*, *Leonuro-Arcietum*, *Onopordetum acanthii*, *Ivetum xantifoliae*, zbiorowiska z *Cannabis ruderalis*, *Heliantus tuberosus*, *Impatiens parviflora*. Mały zasięg występowania ma charakterystyczny dla zaniedbanej zabudowy *Sambucetum nigrae* oraz bardzo efektowne zespoły: *Echio-Melilotetum* i *Berteroetum incanae* pojawiające się na torowiskach, wzdłuż dróg, na trawnikach osiedlowych lub przedmieściach.

Dużą grupę roślin synantropijnych odpornych na deptanie reprezentują zbiorowiska dywanowe należące do klasy łąk *Molinio-Arrhenatheretea*, rząd *Plantaginetales*, a nie do zbiorowisk ruderalnych. Występują one w zespołach: *Lolio-Polygonetum*, *Lolio-Potentilletum anserinae*, *Prunello-Plantaginetales*, *Polygono-Eragrostietum* oraz *Bryo-Saginaetum procumbentis*. Spotykane są w całym mieście na przeddeptach, zaniedbanych trawnikach, boiskach trawiastych, placach zabaw, nawet w bardzo ubogim w zbiorowiska roślinne centrum.

ZNACZENIE ZBIOROWISK SYNANTROPIJNYCH

Rośliny synantropijne, podobnie jak wszystkie rośliny występujące na kuli ziemskiej, przyczyniają się do utrzymywania życia biologicznego. Związane jest to z funkcjami biologicznymi, głównie fotosyntezą i transpiracją, czyli produkcją tlenu; podnoszeniem wilgotności powietrza. Wpływają także na spadek temperatury, absorbowanie pyłów, jonizację powietrza, mają wpływ na obniżenie hałasu w miastach. Wiele roślin synantropijnych ma znaczenie lecznicze, miododajne i bakteriostatyczne [Zimny 2005]. Niejednokrotnie tworzone przez nie zbiorowiska stanowią stabilne ekosystemy, siedliska życia dla zwierząt, pełnią funkcje estetyczne oraz są namiastką natury wśród uporządkowanych terenów zieleni [Janecki 1983, Sukopp i in. 1990, Mędrzycki 2007, Kazimierska i in. 2009]. Mogą stanowić znaczący element systemu terenów otwartych lub przyrodniczego systemu miasta [Stala 1986, 1990]. Pojawiając się na terenach zieleni np. trawnikach przyczyniają się do ich trwania w miejscach, w których inne rośliny nie chcą rosnąć [Wysocki i Stawicka 2000]. Akceptowane na tych terenach wpływają na obniżenie kosztów pielęgnacji tych założeń. Te funkcje rozważane i uświadamiane, w praktyce nie zawsze są należycie doceniane. Zapomina się o niezbędności środowiska przyrodniczego w życiu człowieka. O tym, że tylko zdrowa biocenoza, obszar w pełni opanowany przez populację, niepozostawiający wolnych nisz ekologicznych jest korzystny dla rozwoju człowieka [Andrzejewski 1980]. I tu pojawia się problem wykorzystania roślinności synantropijnej. Z jednej strony, nawiązując do zbiorowisk naturalnych, tworzą one zróżnicowane układy powiązane wzajemnymi zależnościami, w których zachodzą procesy obiegu materii i energii. Ich wygląd nawiązujący do zbiorowisk naturalnych lepiej łagodzi skutki stresów towarzyszących mieszkańcom miast. Jednak z uwagi na spontaniczny charakter i pospolite występowanie nie są akceptowane ani przez mieszkańców, ani projektantów zieleni, gdyż nie spełniają oczekiwań stawianych zieleni w miastach. Niedoceniane są zarówno ich walory estetyczne, jak i ekologiczne. Względna nieatrakcyjność estetyczna nie wynika z braku walorów estetycznych, ale m.in. częstotliwości występowania, z tego, że rośliny synantropijne towarzyszą miejscom zaniedbanym, kojarzone są z biedą. Z punktu widzenia ekologicznego, zbiorowiska takie uznawane są także za mało wartościowe, choć w ujęciu fitosocjologicznym tworzą odrębne klasy. Jednak budowane są przez gatunki niewyspecjalizowane o szerokich amplitudach ekologicznych, zdolne do życia w różnych siedliskach, a osobniki z różnych populacji mają zwykle podobny kod genetyczny. Rośliny i towarzyszące im zwierzęta nie są powiązane trwałymi i wyłącznymi więzami interakcji międzygatunkowych. Związki te często mają charakter efemeryczny; płyty rosną od kilku

do kilkunastu lat, a ich zmianę wyznacza sposób zagospodarowania. Oskarżane są o biologiczną globalizację różnorodności biologicznej powodującą zanik swoistego składu gatunkowego różnych regionów, krain geograficznych czy kontynentów. Bardzo często występują w nich gatunki inwazyjne stanowiące zagrożenie dla zbiorowisk naturalnych [Mędrzycki 2007, Bocieczko i Kochanek 2009].

MOŻLIWOŚCI ZASTOSOWANIA ROŚLINNOŚCI SYNANTROPIJNEJ W MIEŚCIE

Pomimo przedstawionych negatywnych aspektów występowania roślinności synantropijnej może ona w miastach stanowić alternatywę dla zieleni nasadzonej. Nie może jednak pojawiać się wszędzie czy eliminować założeń tradycyjnych. Warto zaproponować wyważenie proporcji między różnymi rodzajami przestrzeni. Istnieje kilka możliwości włączenia roślin synantropijnych w struktury terenów zieleni. Pierwszą z propozycji jest wykorzystanie roślinności synantropijnej występującej na murawach trawnikowych. Udział założeń z występującymi roślinami synantropijnymi oraz muraw bogatych w gatunki synantropijne na trawnikach powinien zależeć od: charakteru danej przestrzeni, jej położenia (centrum miasta, peryferie), istniejących warunków naturalnych (występowanie zbiorowisk na danym terenie), obecności substancji toksycznych (np. zasolenia), a nawet oczekiwań mieszkańców danego obszaru dotyczących terenów rekreacyjnych. Intensywnie zielona przestrzeń trawników powinna pozostać na boiskach sportowych, przed budynkami użyteczności publicznej, a także częściowo w parkach, gdzie stanowi tło dla różnorodnych gatunków drzew i krzewów. Warto jednak chronić już istniejące trawniki o półdzikim charakterze, tym bardziej, że zachodzi obawa, że w ramach odrabiania zaległości i estetyzacji polskich miast, zniszczone zostaną zaniedbane dotąd obszary odpowiadające proekologicznym tendencjom rozwoju miast. Należy także wyodrębnić te fragmenty terenów zieleni, na których ograniczenie do minimum zabiegów pielęgnacyjnych nie będzie kolidowało z innymi względami (np. bezpieczeństwa), wpłynie natomiast stabilizująco na miejski ekosystem i pozwoli utworzyć minirezerваты. Można również postarać się o celowe wprowadzanie roślin synantropijnych na murawy i tworzenie tzw. łąk kwietnych [Haber i Urbański 2005, Gawłowska 2007].

Formą pozwalającą na zwiększenie powierzchni biologicznie czynnych w miastach, które wpływać będą przede wszystkim na poprawę warunków klimatycznych, są ekstenzywne ogrody na dachach. Mogą być na nich wysiewane wyselekcjonowane gatunki roślin synantropijnych lub muszą być one pozostawione samoistnemu zasiedleniu przez rośliny spontaniczne, w tym synantropijne [Dunnett i Kingsbury 2008].

Naturalnie występujące zbiorowiska synantropijne mogą także występować w parkach ekologicznych czy parkach natury, które już od wielu lat tworzone są w wielu miejscach Europy zachodniej. W kształtowaniu parku ekologicznego ważne jest zachowanie różnorodności biologicznej, a także niskie koszty założenia i utrzymania terenu rekreacji. Warunkiem jego utworzenia jest wykorzystanie naturalnych walorów terenu, zachowanie elementów rzeźby, wód powierzchniowych, terenów podmokłych i przesuszonych oraz zespołów roślinnych. Parki tworzone są na wieloletnich nieużytkach, nieczynnych wyrobiskach poeksploatacyjnych, terenach pokolejowych czy poprzemysłowych, które we

władanie przejęła przyroda. Przykładami są parki natury: Schöenberg w Berlinie, Em-scher w Zagłębiu Ruhry i Zaatpark w Bredzie [Dunnett i Hitchmough 2008].

Upowszechnieniu gatunków synantropijnych w mieście i zwiększeniu ich akceptowalności przez mieszkańców służyć może wprowadzanie pojedynczych wybranych gatunków na rabaty, gazony i do parków w miejsca eksponowane. Powinny to być rośliny ładnie skomponowane, o dużych walorach estetycznych, połączone z roślinami ozdobnymi. To pozwoli mieszkańcom na dostrzeżenie „chwastów” w nowej roli, a w konsekwencji na większą akceptację tych gatunków, jeśli pojawią się spontanicznie.

ANALIZA SWOT ZASTOSOWANIA ROŚLINNOŚCI SYNANTROPIJNEJ

Rola zbiorowisk synantropijnych oraz możliwości ich wykorzystania powinny być zachętą do zachowania i wprowadzania tego typu roślinności w mieście. Jak już wspomniano wcześniej nie jest to jednak zadanie łatwe ze względu na panujące nastawienie do tej specyficznej roślinności. W tabeli 1 przedstawiono analizę SWOT zastosowania roślinności synantropijnej w Lublinie.

Tabela 1. Analiza SWOT zastosowania roślinności synantropijnej w Lublinie
Table 1. The SWOT analysis using of synantropic vegetation in Lublin

Mocne strony Strengths	Słabe strony Weaknesses
1	2
Duża różnorodność zbiorowisk synantropijnych m.in. na trawnikach, w wąwozach, na terenach przemysłowych, nad rzekami The large variety of synantropic vegetation i.a. on lawns, ravines, industrial terrains, over rivers	tereny „niczyje”, m.in. nieużytki źle ocenione przez mieszkańców (wrażenie zaniedbania, uchodzą za niebezpieczne) the „nobody's” terrains i.a. derelict land, the estimated by occupants bad waste lands (the impression of negligence, they pass for dangerous)
Znaczący element różnorodności biologicznej miasta Significant element biological variety of city	nieatrakcyjny wygląd części zbiorowisk poza okresem wegetacji roślin in attractive appearance part of synantropic community assemblages apart from period of the plants' vegetation
Przystosowanie roślinności synantropijnej do warunków miejskich Adaptation synantropic vegetation to urban conditions	nie wszystkie funkcje roślinności synantropijnej są znane i doceniane not all the functions of synantropic vegetation be well-known and valued
Większa produktywność zbiorowisk synantropijnych niż innych muraw czy trawników The larger productiveness of synantropic community than different grasses or lawns	mała świadomość ekologiczna mieszkańców small ecological consciousness occupants'
Zachowanie roślinności synantropijnej nie wymaga nakładów finansowych The conservation of synantropic vegetation does not require the financial expenditures.	małe zainteresowanie władz miasta problematyką ekologiczną the small interest of municipal authority the ecological problems
–	brak koncepcji rozwoju miasta na podstawie przesłanek ekologicznych deficiency of conception development city on ecological basis

cd. tabeli 1
cont. table 1

1	2
-	niewystarczające wykorzystanie wiedzy ekologicznej w urbanistyce, a w konsekwencji niewystarczające uwzględnienie idei ochrony i odpowiedniego zagospodarowania przyrodniczych walorów terenu insufficient the utilization in town-planning the ecological knowledge, and in consequence the insufficient regard the idea of protection and the suitable the farm implement of natural values of terrain
-	zbyt mała współpraca władz miasta z uczelniami w dziedzinie wdrażania ekorozwoju too small co-operation municipal authority with universities in field the implement ecodevelopment.
-	konieczność poprzedzenia działań związanych z wprowadzaniem roślinności synantropijnej na tereny zieleni z szeroko rozumianą edukacją wszystkich mieszkańców miast, a nawet zmianą postaw connected the necessity of preceding of workings from introducing the synantropic vegetation on green areas with education all occupants of cities', and even the change of attitudes
-	stereotypowe metody zakładania terenów zieleni the stereotypical methods of form green areas
-	brak specjalistycznych firm, które mogą prowadzić ekologiczne kształtowanie terenów zieleni the lack of specialist firms which can lead ecological formation green areas
Szanse Opportunities	Zagrożenia Threats
1	2
Liczni studenci i ludzie młodzi, otwarci na nowe idee Numerous students and young men, open on new ideas	roślinność synantropijna nie zostanie zaakceptowana przez mieszkańców (brak akceptacji ze strony mieszkańców) the synantropic vegetation does not be becomes accept by occupants (lack of acceptance from occupants' side)
Możliwość włączenia zbiorowisk synantropijnych w system ekologiczny miasta The possibility of inclusion synantropic vegetation in ecological system of city	brak zrozumienia dla ekologicznych form zarządzania terenami zieleni w miastach incomprehension for ecological forms the management the green areas in cities
Wykorzystanie roślinności synantropijnej w zachowaniu ciągłości ekologicznej i różnorodności biologicznej Use of synantropic vegetation in ecological equilibrium disturbance and the biological diversity	niestabilność polityczna, brak spójnej polityki i słabość administracji miasta the political instability, lack of coherent policy and the weakness of administration of city
Szansa stworzenia miasta ekologicznego wykorzystującego istniejący potencjał roślinności The chance of creation ecological city using the existing potential of vegetation	długotrwałość przedsięwzięcia, co może zakończyć się fiaskiem the long duration of undertaking, which can finish with fiasco

cd. tabeli 1
cont. table 1

1	2
Ekstensywne ogrody na dachach z wykorzystaniem roślinności spontanicznej wpłyną na poprawę warunków klimatycznych It will influence the make extensive gardens on roofs with the spontaneous vegetation which improvement of climatical conditions	rozprzestrzenianie gatunków inwazyjnych spreading invasive species
Tworzenie minirezerwatów z roślinnością synantropijną pozwoli na ratowanie enklaw natury w mieście Creating mini reserves with synantropic vegetation will permit on saving the enclaves of nature in city	–
Zmniejszenie kosztów utrzymania terenów zieleni – trawniki ekologiczne, parki ekologiczne, różne strefy pielęgnacji The decrease the costs of maintenance of green areas – ecological lawns, ecological parks, the different zones of maintenance	–
Zwiększenie terenów rekreacyjnych dla mieszkańców miasta (parki natury, parki ekologiczne na terenach przemysłowych) Augmentation the recreational terrains for occupants (parks of nature, ecological parks on postindustrial terrains)	–
Wykorzystanie roślin synantropijnych na rabatach pomoże zaakceptować te rośliny w innych miejscach Put synantropic plants on flower-beds will help to accept these vegetable in different places	–
Poprawa jakości życia Improvement of quality of life	–
Poprawa estetyki miasta, ale pod warunkiem edukacji i zmiany postaw The improvement of city aesthetics under condition of introduction of education and the change of attitudes	–
Pozyskanie funduszy unijnych na wdrażanie zasad zrównoważonego rozwoju Gain economic measures of sustainable development from European Union	–
Programy doszkalające oraz kształcenie specjalistów na lubelskich uczelniach w zakresie projektowania zgodnego z zasadami ekologii Educate experts and continuation education programmes in range of peaceable projecting with principles of ecology on university in Lublin	–
Stworzenie centrum innowacji ekologicznych Creation of centre of ecological innovation	–

cd. tabeli 1
cont. table 1

1	2
Programy autorskie w szkołach Author's programmes at schools	–
Kształtowanie kadry niższej do kształtowania nowoczesnych, specjalistycznych terenów zieleni Formation lower personnel, to formation modern, specialist green areas	–
Atrakcja dla przyjezdnych pod warunkiem właściwie prowadzonej akcji promocyjnej Attraction for visitors under condition practically led promotive action	–
Zachęta młodych ludzi do pozostania w Lublinie – miście nowoczesnym i ekologicznym Encouragement young men's to staying in Lublin – the modern and ecological city	–

PODSUMOWANIE

Z przeprowadzonych analiz wynika, że roślinność synantropijna w miastach powinna być chroniona i w miarę możliwości wprowadzana do systemu ich zieleni. Zbiorowiska synantropijne stanowią po pierwsze namiastkę natury w mieście, tak ważną do zachowania dobrej kondycji psychicznej jego mieszkańców, po drugie są ważnym element systemu ekologicznego miasta, co wpływa na kondycję całej jego zieleni. Można również uzyskać korzyści materialne wynikające z obniżenia kosztów utrzymania terenów zieleni w mieście, poprawę warunków higienicznych, zwiększenie liczby terenów wypoczynkowych. Do wdrożenia tych rozwiązań w każdym mieście konieczna jest edukacja ekologiczna we wszystkich grupach wiekowych, gdyż bez społecznej akceptacji roślinności synantropijnej i form, w których zostanie ona zaproponowana, miasto nie zyska miana ekologicznego i przyjaznego przyrodzie, ale zaniedbanego i niebezpiecznego. Roślinność synantropijna jest jednym z elementów zieleni miast i nie może zdominować całości. Najcenniejsze są zbiorowiska naturalne i te zawsze mają pierwszeństwo. Należy również zachować wszelką ostrożność wprowadzania tej grupy roślin w pobliżu obszarów chronionych.

Przedstawiona analiza SWOT wykorzystania roślinności synantropijnej może być przyczynkiem do rozpoczęcia dyskusji nad strategią rozwoju miasta zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju. Wymaga jednak podjęcia dialogu między przedstawicielami różnych dziedzin: przyrodnikami, ekologami, planistami, urbanistami, architektami krajozbrazu, władzami miasta.

PIŚMIENICTWO

- Andrzejewski R., 1980. Ekofizjograficzne i ekologiczne kształtowanie środowiska biotycznego na obszarach zurbanizowanych. *Człowiek i Środowisko* 4(4), 5–20.
- Bocieczko W., Kochanek A., 2009. Ekspansja i inwazja gatunków obcego pochodzenia. *Aura* 7, 26–28.
- Dunnett N., Kingsbury N., 2008. *Planting Green Roofs and Living Walls*. Timber Press, Portland, London.
- Dunnett N., Hitchmough J., 2008. *The Dynamic Landscape*. Taylors & Francis London and New York.
- Gawłowska A., 2007. Łąki w wielkich miastach – niedocenione przestrzenie trawiaste. *Przyroda i miasto* 4, 214–220.
- Haber Z., Urbański P., 2005. *Kształtowanie terenów zieleni z elementami ekologii*. Wyd. AR Poznań.
- Janecki J., 1983. Człowiek a roślinność synantropijna na przykładzie Warszawy. Wyd. SGGW-AR Warszawa.
- Kazimierska N., Szymura M., Wolski K., 2009. Aesthetic aspects of plant communities of ruderal urban sites in Szczecin. *Biodiv. Res. Conserv.* 13, 43–48.
- Kęsicka H., Kęsicki E., 2007. Rola zieleni w rewitalizacji terenów zurbanizowanych na wybranych przykładach. [W:] *Rekultywacja i rewitalizacja terenów zdegradowanych*. Red. P. Goliński. Wyd. Futura, Poznań, 147–154.
- Mędrzycki P., 2007. Roślinność ruderalna w mieście. *Przegląd Komunalny* 9, 62–63.
- Obidziński A., 1999. Po co chronić przyrodę tam, gdzie jej prawie nie ma? Koncepcja sieci terenów chronionych dla miasta Pruszkowa. *Przegląd Przyrodniczy* 10(1/2), 197–204.
- Stala Z., 1986. Przyrodniczy model struktury przestrzennej miasta. *Człowiek i Środowisko* 10(4), 547–565.
- Stala Z., 1990. Ekofizjograficzne zasady kształtowania struktury przestrzennej miast w planach zagospodarowania przestrzennego. IGPIK, Warszawa.
- Stochlak J., 1993. Ogólna przyrodnicza charakterystyka miasta. [W:] *Raport o stanie środowiska miasta Lublina*. Red. J. Stochlak. Wyd. Urząd Miejski w Lublinie Lublin, 25–39.
- Strategia Rozwoju Miasta (mat. niepub.)*.
- Sukopp H., Hejny S., Kowarik I., 1990. *Urban ecology*. SPB Academic Publishing Haga.
- Trzaskowska E., Sobczak K., 2007. Zrównoważony rozwój miast – nowa utopia? [W:] *Planowanie przestrzenne – szanse i zagrożenia społeczno-środowiskowe*. Red. S. Kozłowski, P. Legutko-Kobus. Wyd. KUL Lublin, 333–341.
- Wysocki C., Stawicka J., 2000. Ocena zmian florystycznych runi trawników miejskich. *Łąkarstwo w Polsce* 3, 169–176.
- Zimny H., 2005. *Ekologia miasta*. Agencja Reklamowo-Wydawnicza A. Grzegorzcyk Warszawa.

SYNANTROPIC COMMUNITIES-UNDERAPPRECIATED POTENTION OF CONTEMPORARY CITIES

Abstract. In the present cities, in spite increasingly achievement of high-technology (the efficient systems of cleaning air, water, etc.) and facilities are served human, green area are one of deficient goods. Both of this, created and maintenance by man, and natural through we have contact with nature. In this cotext spontaneous growing vegetation

appears very seldom, in the most often cases not accepted by occupants. Their diversification and occur wild, where the other plants are not growing, is underestimated value furthermore they constitute potential of cities. Worsening conditions of city life require improvement of this situation. It is necessary to implement strategy of sustainability which were accepted by also by Poland. In this situation it ought to introduce synanthropic vegetation in green area. In this work, for example of Lublin, was introduced the analysis of possibility protect and interest the synanthropic vegetation as well as advantages of this activity.

Key words: synanthropic vegetation, green area, SWOT analysis

Zaakceptowano do druku – Accepted for print: 21.09.2011

CONTENTS

SPIS TREŚCI

Zuzanna Borcz, Irena Niedźwiecka-Filipiak

Rozmieszczenie wiejskich szkół w sieci osadniczej na przykładzie Dolnego Śląska 5
Localization of village schools at the settlement net in the Lower Silesia Region

Marta Borowska

Procesy budowlane w Łodzi w sytuacji braku miejscowych planów zagospodarowania
przestrzennego 19
Physical development in Łódź in the situation of missing the physical plans

Anna Cellmer

Przemysł kreatywny w gospodarce miast 29
Creative industries in land management

Katarzyna Kocur-Bera

Wpływ rozbudowy drogi krajowej S22 na strukturę przestrzenną gminy Młynary 39
The effect of rebuilding of the trunk road S22 on the spatial structure of the commune of Młynary

Magdalena Nowak-Rząsa

Rola partycypacji społecznej w kształtowaniu terenów zieleni miasta 49
The role of social participation in the planning and management of urban green areas

Ewa Trzaskowska

Zbiorowiska synantropijne – niedoceniony potencjał współczesnych miast 55
Synantropic communities-underappreciated potention of contemporary cities

